

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՋԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԳԸՔԸԿԸՆ

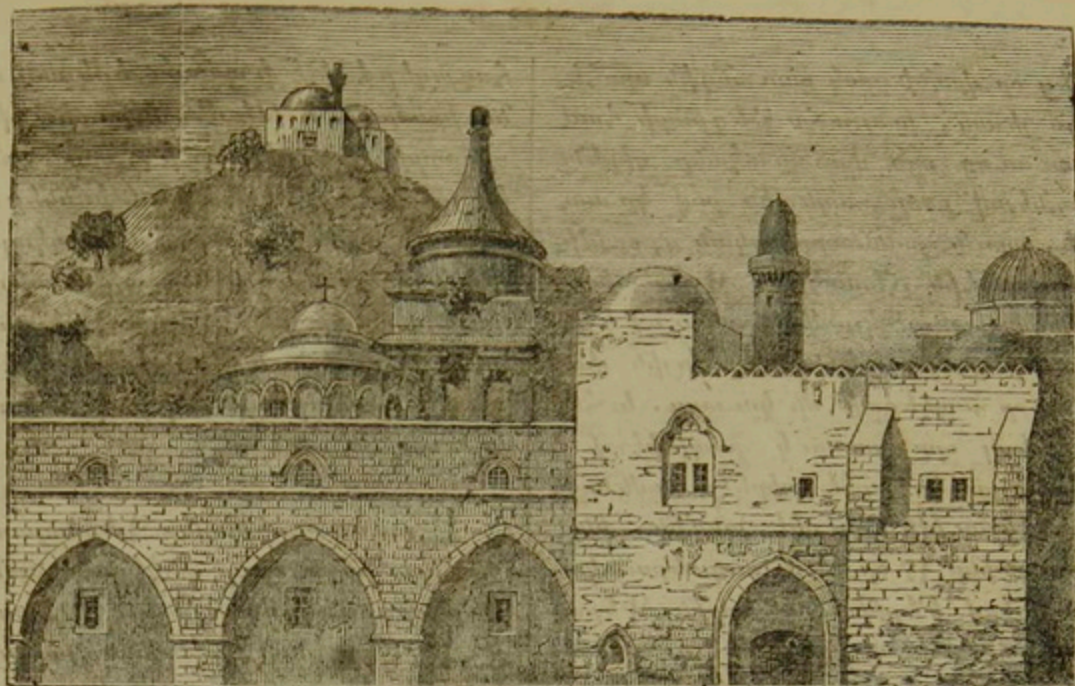
ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅԵՐՈՒՍԸԳԼԵՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1867





ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 8.



ՕԴՈՍՏՈՍ 31.
1867.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՐԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԻ ՆԱՄԱԿ ԳԵՐ ԻՍԱՀԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ Ի ՍԵՒԱԳԻՆԷ

ԳԵՐԱՊԱՏԻ Խաահակ Կախիսպուսի վերայ նոր տեղեկութիւններ չունիմք մեր ընթերցողաց հաղորդելու, որոնք՝ ինչպէս և մեք՝ մեծաւ անձկանօք ալ կրնդէտ կը սպասեմք խմանալու թէ ինչ վախճան արդեօք պիտի ունենայ նորա նուիրակութիւնը, որոյ յաջողութեանն կամ անյաջողութեանն կախ եալ է քաղաքական կարեւոր խնդիր մի լ՛նդղից զահլճին և հապէշու արբունեաց մէջ:

Վերջին նամակը զոր ստացած եմք Սեւադինէն, կ'իմացընէ մեզ թէ յու նիսի առաջին օրն ծամբայ երած են անկէ ի Վասէլլա երթալու, և անկէ մինչև ի թաղաւորանիտ տեղը 17 օր

ուան ծանաարհ է, որ ըսել է եւ թանաաւն և երկու օր է որ հասած են. տակոյն ինչպէս որ գրած էր երկրորդ նամակին մէջ Սեւադինէն անդին անցնելն յետոյ անհնար է նամակ խրկել մեզ և տեղեկութիւն մի հաղորդել. վասն որոյ որ եւ իցէ սա ըստայնութիւններ որ կը ըսէին անոնց մասին՝ արժէք մի չունին, այլ սուտ համբաւներ են տաւնց ստուգութիւն մի ունենալու:

Երրորդ նամակին մէջ կը ծանուցանէ, թէ մայիս ամսոյն 23 ին Ճ'իտ տէէն մեկնելով 27 ժամուռ մէջ հասեր են ի Սեւադին, զոր կղզի կ'անուանէ, գեղեցիկ օդով: Հոն քաղաքին դիմաց

վեց օր վրանի տակ քառանդին պահե-
լէն յետոյ, խառնա Ռեդրաքի համ-
բաւտոր յոյն վաճառականը զիրենք
առնելով քաղաքապետին քով կը տա-
նի, որուն յանձնարարական գրութիւն-
ներ ունէին Ղիտտէն: Այնմասայդ
քաղաքապետ Պէյը մեծ պատուով կ'ըն-
դունի զիրենք, և նոյն երեկոյն փա-
ռաւոր հացիկերոյթ մի կուտայ. և հե-
տեւեալ օրը յատուկ զապթիէով ի
Քստէլա կը իրկէ զիրենք ամենայն
հանդատութիւն, ուսկէ անդին, ինչ-
պէս լսինք՝ 17 օր է, և ուղտերու կա-
րաւանով կ'երթունի: Աորին Վերա-
պատուութիւնը խիստ մեծ գոհունա-
կութիւն ցոյց կուտայ և շնորհակալու-
ղկացմամբ կը յայտնէ վերոյիշեալ խա-
ռաճա Ռեդրաքի մարդատիրութիւնը,
որ քարանձիւան եղած ժամանակնին
հին գօր ամբողջ իրենց բոլոր պիտոյքն

հոգացեր է թէ ի պատիւ երեսոց մեր
նախրակոյց, և թէ մեծապատիւ հիւ-
պատանի Անդղից օր ի Ղիտտէ, ուս-
կէ յանձնարարական գրութիւններ ու-
նէին: Ամանապէս մեծ շնորհակալու-
թիւն ցոյց կուտան Քարանձիւնայի տե-
սուչ մեծապատիւ Ֆիլիպ Ալեքսան-
պէկէն, որ իւր մարդատիրութենէն ի
զամքարանձիւնայի սովորական տուր-
քին ալ չընդունիր:

Այսպէս ուրեմն մեր Վերապատիւ
Նախրակին և իւր ընկերաց ճանաչ-
արհորդութիւնը մինչեւ ի Հապե-
շու երկիրը սոք կոխելնին յաջողու-
թեամբ եղաւ. կը յուսամք որ ասու-
ռաճացին նախախնամական Վթու-
թիւնը իրենց նախրակութիւնն ալ
նպատակին համեմատ կը պտակէ, ի
պատիւ ընդհանուր Ազգիս:

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԱՅ ՊԱՆՈՒՅ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

ԵՂԻՑԻ ԼՈՅՍ

(Հարանախրութիւն տես թիւ 7:)

* Երբ փրուղ (1) Հայուն ձեռքը Անտիոք քաղաքը
Տարենայ իշխան Բոհէմոնտի յանձնաւեցաւ (1098)
Փաւէր ար Շարդը Ռարանու Բ Պապին այսպէս կը
գրէր. «Հատ լաւ կարողացանք մենք նուաճել զթուր-
քերն... բայց Յունաց, Հայաց, Ասորաց ու Յակո-
բիկեանց հերետիկոսութեանց դէմ անբաւական զբա-
նուէցանք»: Պարսն ար Հոսի Ամալֆիտեանց վերայ
խոսելով Գոսթրիտայ Բույեանի պատմութեան մէջ
կը ծանուցանէ թէ, «Ամալֆիտեանք 1048 թուա-
կանին Եգիպտոսի Սուլթաններէն... հրաման ըս-
տացան Երուսաղէմէ մէջ մատուռ մի շինելու և բոս-
լաֆիտեան ծիփ պատարագ մատուցանելու. այս

Frat Lux !...

(Suite, voir page 114.)

«Après la prise d'Antioche (1098) livrée à Bohé-
mond prince de Tarente, par l'Arménien Phirous,
Foulcher de Chartres, écrivait au pape Urbain II:
«Nous avons en effet bien pu dompter les Turcs et
... mais nous sommes restés impuissants
contre l'hérésie des Grecs, des Arméniens, des Sy-
riens et des Jacobites». Le baron de Hody, en par-
lant des Amalfitains, dans son histoire de Godefroid
de Bouillon, nous fait savoir que, «Les Amalfitains,
en 1048, obtiennent des Sultans d'Egypte... la

(1) Փրուղ կամ Պերուղ, ինչպէս իւր անունն ալ
կը ցուցնէ, և ինչպէս Աղադիարաճ կը հաստատէ,
Պարսիկէն ազգաւ և ոչ Հայ, և Անու Կոնստան է
միայն որ կը սխալէ Հայ բնույթ, որ չկրնար Արաբա-
յի հեղինակի մի չափ հաստատութիւն ունենալ: Եւ
բրիտանաց լինելն և իւր հաւանքն ուրանալը աւե-
րկենթադրութիւն և քան տուեալութիւն:

(1) Phirous ou Béros était Persan d'origine, et
non pas Arménien, comme atteste sa dénomination,
et comme affirme aussi Abulfarage. Anne Com-
nène est le seul qui prétend, qu'il était Arménien.
Un chronologiste grec ne peut être préféré à un
historien Arabe dans les relations appartenantes à
l'histoire arabe. C'est une supposition aussi de
prétendre que, Phirous était chrétien, et qu'il a-
vait abjuré sa religion.

մատուռը լաթինացի սուրբ Աստուածածնի մատուռ կոչուեցաւ՝ որպէս զի լատին արարողութեանց չհետեւող էին զեղեցիներէն զատուի ու Յովհաննէս Խոփէրի ժամանակացիք Ս. Բերդինի, զԻ. Ժ.Բ. մասն Դ. Էրեւն 625 կը յարէ. « Գաորֆրոս Բաշեանի գաղէն յառաջ Զեյնք և Ասորիք սուրբ տարով հրաման առին սուրբ Գեղեղմանի բարձրաբար բնակելու, և ուրովհետեւ լատինք (ուխաւորք) հերձուածողաց հետ հաղորդութիւն ընելու պարտաւորաւ բնադրուեալ խիտա կը վնասանային, քանի մի Ամարֆիտ վաճառականք, Էւսցին . . . ու Այս խօսքէս կը հասկընամք որ Ամարֆիտանք չէ թէ ըստ լատինաց ծիսի պատարագ մատուցանելու համար սուրբ Աստուածածնի մատուռը շինեցին, այլ Զեյն և Ասորի հերձուածողաց հետ հաղորդութիւն ընելն իրենց գծարը գաղաւն համար : Հոս Հայոց անունը չտայր, զոր Ասորիաց վերայոր խօսեցած ժամանակ տուած էր, այլ միայն Զեյն և Ասորի կարգաւորաց համար կը խօսի, և Ասորիք ըսածն ալ բուն երկրացիքը պիտի խմանամք, ուրոնք այլ և այլ ազանդեալու կը բաժանուին՝ բաց ի յունական և լատինական ազանդներէն, որոնք այն ժամանակ քրիստոնէութիւնը կը ստորաբաժանէին, և կարելի է որ մէկ մասն ալ Հայք էին : Այսպէս ուրեմն 1048 ին յունական և լատինական ազգերը ստուգապէս ներկայ էին Երուսաղէմի մէջ ի ձեռն Զուռնայ և Լատինաց, և միւս ազգերն ի ձեռն Ասորից իրենց ծիսովը, այսու ամենայնիւ պէտք է նկատել որ Հայերը (խաչակրաց) իշխանութեան առջի տարիներէն ի վեր կը յիշատակուին նոր Թագաւորութեան զատաւանանդքին (1) մէջ, ինչպէս կը կարգացուի Յովհաննէս Իրեկինի գրքին մէջ, ստորագրութիւն Թամասիէրի, հետագայ եղանակաւ. « Հայոց արքեպիսկոպոսն, որ է Թագաւորութեան մէջ (այսինքն Երուսաղէմի) ունի իւր ձեռքին տակ երկու եպիսկոպոս : Մէկ արքեպիսկոպոս մի և երկու, և պիսկոպոս անտարակոյս հաստատ բնակութիւն (այսինքն արքեպիսկոպոսարան մի) և առաջնունէ հոն բրնակութիւն ունենալ կենդանակէն, և ինչուն այնպէս չպիտի բլլայ, միայն ալ էկեղեցին չէ որ պէտք է քաշեր բերեր բոլոր աշխարհին քրիստոնէական այն տեղ ուր Քրիստոսի ոտքերն կոխեցին, մեծին Կարգաւ ժամանակէն չկային լատինք Երուսաղէմի մէջ հաստատուած՝ սուրբ Աստուածածնի (որ է այժմ Զովհիմ Աննա) հիւրանոցն ընդ աշխարհ լատիններէն խօսող ուխտաւորները : Հայոց ուխտաւորներն ալ և կամ ժամանակ իրենց կրօնաւորաց կողմէն հիւրընկալութիւն չպիտի ընդունէին : Սոյնպէս ալ Ասորիքի մէջ խաչակիրներն առաջ Հայ կրօնաւորաց խումբ մի հաստատուած պէտք է լինել :

« Բաժուլա՝ Երուսաղէմի պատմութեան Ա. ԳԼ. Խաւն մէջ կ'ըսէ. « 1144 ին Երուսաղէմի իմպատրութեան մէջ արեւմտեան ազգաց հետ միասին կ'այգրէին Ասորիք, Զեյնք, Հայք . . . և շատ անգամ մեր զօրաց հետ միասին կը պատերազմէին : Հայք պէտք է որ մեծագոյն մասամբ զանուած բլլան . . . »

« Ասորիք, զորս շատ աղէկ կը ստորագրէ Զավր

permission d'établir à Jérusalem une Chapelle, où l'on pût célébrer l'office divin, selon le rite de l'Eglise latine, cette chapelle prit le nom de Sainte Marie des Latins, pour la distinguer des autres Eglises, qui ne suivaient pas le rite latin. Le Johannis Imperii Chronicon S^t-Bertini, cap. XII part. IV, p. 625 ajoute: «Avant l'arrivée de Godefroid de Bouillon, les Grecs et les Syriens obtinrent, moyennant tribut, de demeurer aux alentours du Saint Sépulchre, et comme les Latins (pèlerins) supportaient avec peine l'obligation de communiquer avec les schismatiques, certains marchands d'Amalfi etc.....» ce qui nous explique que les Amalfitains ne construisirent pas Sainte Marie Latine pour y officier selon le rite latin, mais pour n'avoir pas à supporter l'obligation de communiquer avec les schismatiques Grecs et Syriens. Ici on ne nous parle pas des Arméniens, que nous avons trouvés à Antioche, il n'y a que le clergé Grec et le Syrien; mais le Syrien, d'abord, est l'indigène, et se partage dans les différentes sectes, autres que la Grecque et la Latine, qui subdivisaient alors le Christianisme, il pouvait en partie représenter les Arméniens. Ainsi en 1048, les nations Grecque et Latine, étaient positivement représentées à Jérusalem par des Grecs et des Latins, et les autres nations par les Syriens de leur rite; cependant il faut remarquer que les Arméniens, dès les premières années de la conquête se trouvent cités dans les Assises du nouveau Royaume, d'après le livre de Jean d'Idelin, édition de la Thaumassière, de la manière suivante: «L'Archevêque des Arméniens, qui est dans le royaume, a deux suffragants». Un Archevêque et deux Suffragants, indiquent sans aucun doute un établissement solide et antérieur; et pourquoi cela ne serait-il pas? L'Eglise unie n'attirait-elle pas les Chrétiens de toute la terre, sur le sol foulé par les pieds du Sauveur? N'y avait-il pas à Jérusalem des Latins établis dès le temps de Charlemagne, pour recevoir à l'hospice de Sainte Marie (Sainte Anne) les pèlerins qui parlaient la langue latine? Les pèlerins Arméniens ne devaient-ils pas être reçus par des Religieux de leur nation? Aussi bien qu'à Antioche le clergé national Arménien devait s'y trouver avant les Croisés.

« Poujoulat histoire de Jérusalem Ch. XXXI, nous dit encore: «En 1141 vivaient avec les Occidentaux dans le royaume de Jérusalem les Syriens, les Grecs, les Arméniens... et ils combattaient souvent à côté de nos guerriers». Les Arméniens devaient s'y trouver en grand nombre!....

« Les Syriens, si bien décrits par Jacques de Vi-

Վիդրի դէ խի . որ աւուր կ'աւելնային ինչպէս որ
 ինքնին եւս մասնաւոր ազգ ու գաւառութիւն կը կազ-
 մէին , և զիրենք ներկայացնողն էզան բնիկ Ասոր-
 ւոց կրօնաւորները : Եւ զայնանք , որ այն ժամանա-
 կէն ի վեր Պաւղոսի բնիկ քրիստոնէայնէն կը
 ներկայացնէին , խաչակրաց միկնէին յետոյ ինչպէս
 կըսէ Ռիկորտատ . « Ասորիք , Խաւորք , Զքմք ,
 Հայք , Վիլք և Մարոնիք ճանչուեցան իբրեւ հը-
 պատակ Սուլթանին , և ստացան դրամով սուրբ Ես-
 րայիլեան եկեղեցին » : Հոս ազգայնութեանց զանա-
 զանութիւն կայ , բայց ոչ ծիսից , և զանազան քրիս-
 տոնէանէն լաւ որոշեալ համար՝ Փայտրիի այն նիւ-
 թիւ վերայ խօսեցածը պետք է աչքէ անցնել , որ
 ուրիշ ազգաց հետ կը յիշատակէ նաեւ « Հապէշ-
 նէն ու Եւզայեանք » : Եւ զայնանք են բնիկ կրօ-
 նաւորք և ոչ Հրէանէն , որոնց տեղն անցան քրիս-
 տոնէայք Եւզայատանի մէջ :

« Արեւելեան Բշխմի »-նէն հեղինակ Պ . Միշաս
 իւր 118 էրորդ նամակին մէջ պատկեր գրած էր . « Երբ
 1187 թուականին Սալաէտտին Քրիստոսի քաղաքն
 (Երուսաղէմ) առաւ , Եսրայիլեան եկեղեցին միայն
 խաչակրացից ձեռքը մնաց » : Սուրբ Յակոբայ եկե-
 ղեցին եւս այս պատիւն ունեցաւ , որ ոչ դպրոց և
 ոչ միկիթ Է դպւ խաչակրաց ձեռքը , և աստուածային շը-
 նորհք մի էր այս՝ որ հրաշքի քոյց արուցեալ ըստ
 աւանդութեան Հայոց , և Հայոց ազգը կամ կղերք
 յետ այնորիկ դարձեալ իւր ձեռքն ունեցաւ զայն
 առանց ամենեւին ուրիշ ազգ մի կամ միարմատութիւն
 մի կարող ըլլալու անոր իրաւանց վերայ վիճելու » :

ԳԱՌԼՈ ԿՈՒՐՄԱՆԻ

Ի յաջորդէ :

try, Ch. LXXIV, devenaient de plus en plus cha-
 que jour eux aussi, nation et secte spéciale, et fu-
 rent représentés par un clergé originaire de la Sy-
 rie proprement dite les Judéens, depuis lors devant
 représenter les Chrétiens indigènes de la Palestine,
 en effet au départ des Croisés, d'après Ricobaldo:
 «Les Syriens, Coptes, Grecs, Arméniens, Geor-
 giens, et Maronites se reconnurent sujets du Sul-
 tan, et obtinrent à prix d'or, l'Eglise du Saint Sé-
 pulcre». Ici il y a différence de nationalités et non
 de rites; pour mieux distinguer les différents Chré-
 tiens, c'est Fabri qui cite à ce propos avec les au-
 tres: Les «Abyssins et les Judéens», Judéens, cler-
 gé indigène et non les Juifs ou Hébreux, rempla-
 cés par les Chrétiens dans la Judée .

«L' auteur de la Correspondance d'Orient, Mon-
 sieur Michaud, dans sa lettre 118^e écrivait: «Lors-
 qu'en 1187 Saladin s'empara de la cité du Christ,
 l'Eglise de la Résurrection fut le seul Sanctuaire
 de Jérusalem qui resta au culte de la Croix». Le
 sanctuaire de Saint Jacques partagea cet honneur,
 il ne devint ni Ecole ni Mosquée des Musulmans,
 par faveur divine manifestée par un miracle, dit-
 on, d'après une tradition arménienne; et la nation
 arménienne, ou son clergé, continua de le possé-
 der sans que jamais aucune autre nation, ou cler-
 gé ait pu lui en disputer le droit.

CARLO GURMANI.

Sera continué.

ԱՂԻՅԻՆ ԵՐԱԺՆՈՒԹԻՒՆ :

(Հարունակութիւն . տես թիւ 7) :

Մարդոյ հոգւոյն ու սրտին վերայ երաժշտու-
 թեան բրած ներգործութիւնը , թէ՛ ըստ եղանակին
 և թէ՛ առաւելագոյն ըստ իմաստին և զգացման եր-
 գողին , Երկու տեսակի կը բաժնուի . Ա . պարզ ու
 վիճմ , որ մարդոյ սիրտը կը կրթէ և կ'աշխուսեցնէ .
 և այս նպատակին միայն պէտք է ծառայէ և եկե-
 ղեցական երաժշտութիւնը , ինչպէս կը սահմանէ և
 Լամբրանային , Եղանակաց վայելք չ քաղցրութեամբ ,
 երաժշտական նուագաց ազդեցութեամբ , հեշտաբար
 երգելով հեռացուցանել լաշնեւորն մտքն սասա-
 նայական խորհրդոց սրկածները , մարմնական զբաղ-
 մանց յիշատակները , քանիկ , կըսէ , չկայ բան մը որ
 երգելու ձայնին չափ կարող ըլլայ յեղաշրջել մեր
 կամքը յուրախութիւն կամ ի տրամոսութիւն , երբ
 զեւթէ լաշնէն ու լաշնէն , և եկեղեցին անոր համար ըն-
 դունած է երաժշտութիւնը , այսպիսի երգոց հընչ-
 մանքն ունին զօրութիւն , և կարող են ընդոստու-

ցեալ զարթուցանել ու մարդկ պատրաստել մեր միտ-
 քը առ բարձրագոյն տեսութիւն , առ ի տեսնուին
 շնորհին , և յափշտակեալ զբաղեցուցանել յաստու-
 ծային , (տես մանկամաս . Լամբ . մէկն . պատ . ապ .
 յԵրուսաղէմ . էջ . 33 . 157 . 159) , Եւ Բ . թող ու
 մեղի , որ զմարդ կը թմբեցնէ ու բարբր մեղիին
 կընէ , ինչպէս կը նկարագրէ Ֆէնէլին . « Երաժ Մէն-
 տոր և զերաժշտութիւն թող և մեղի , որ ազակա-
 նէն զմանկտին , ըստ նմին օրինակի և զսպանդարու-
 մեական նուագոյն արգել խափա որ ոչինչ անընդ-
 հատ ի զինուոյ արբեցուցանէ և լիբր և մեղիին ըզ-
 քարս գործէ , և ամբողջաց զերաժշտութիւնն ի մէջ
 էան և ի տեսնութեութիւն զից և զիւցալանց , որք
 չ քնեալ առաքինութեց կային օրինակք » (Վիլք մ Բ) :

Հաս տեղ բնականորաբ կ'առիպուինք անկարելի
 թէ արդեօք մեր ներկայ եկեղեցական երաժշտու-
 թիւնն ալ վերջիվերջ նպատակին կը ծառայէ , որք
 որք երբ ըլլու , թէ մեր եկեղեցական երաժշտութեան
 մէջ ալ մուտ գտած չ'են Մենտորի խափա արդիւր
 նուագներուն նմանք , թէ արդեօք շատ անգամ

անգառաճ երգաց եղանակներով և գեղեղանքներով եկեղեցւոյ սրբավայրը և հոգեկոյն երգերը անպատիւ եղած չէն այս տեսակ հարցում ներսն չկրնալով ժխտական պատասխան տալ զբժարողաբար, և մինչև անգամ մէկ քանի կեղծական տեղեր՝ բուն պոյոլ ու վսեմ երաժշտութիւնը անհաճ երեւնալու շտի այս եղծմանց սովորական եղած բնազդ հաստատել թէպէտ և և կարելի է, բայց այս մասին ընդարձակել ներկայ նպատակէս դուրս բլլալով՝ ընթերցողաց ուշադրութեանը կը յանձնեմ դատենք, և մեր խօսքին կարգը կը շարունակեմ:

Միայն Փոքայ մէջ ալ եղած եկեղեցական երաժշտութեան վերայ ակնարկութիւն մը ընողը իսկոյն կը նշմարէ, թէ հոն ալ պարզութիւն և վսեմութիւն հետեւաբար և միօրինակութիւն կը պահի, կը տեսնէ թէ հոն ալ շատ բիշ կայ կանոն, պատշաճ, և ազգային ճաշակ, կը նշմարէ որ ասի մասնաւոր ուսում մը համարուած չլլալով, գոնէ եկեղեցական նայ ոմանց համար, ամեն երգող աղաւթ լնդուած է իւր ուղածին և գիտցածին, թէրեւս չգիտցածին պէս ալ երգելու: Հետաքրքիր մէկը կրնայ գիտել որ շատերը շուրջ մը կանոնաւոր ուսմամբ համար օրերով աշխատութիւն և գոհարութիւն յանձն առած աւտեն եկեղեցական երգերու համար բոտ քանց կամ բոտ գիտաց երգել բաւական կը համարուի, և եթէ երբէք կան երգեր՝ զորս չգիտցողներն ալ անտարբերութեամբ երգեն, այն ալ կարծես թէ մեր եկեղեցական երգերն են: Ասոնց դարման բլլալու համար թէեւ երբեմն մասնաւոր քաջաբերութիւններ, յորդորներ ալ եղած են, այլ գործին առօրեայ ստիպողականութեան բազմապատկա՞նք՝ ձեռնարկուած դարմաններն անօգուտ եղած են: Հոս տեղ մենք թող լով երգոց վսեմ կամ մեղի երգեցումները, որ աւելի երգողաց ու լսողաց զգայմանը և հոգեցն արտայայտութիւնն է, միայն եկեղեցական եղանակաց կազմութեան և գաշնակի մասին եղած եղծմանց գլխաւոր պատճառներուն վերայ քանի մը գիտողութիւններ կ'ընենք, որչափ որ մեր փորձառութիւնը կը ներս:

Ա. Անցնալ դարերու մէջ ինչ և իցէ կերպով եղած եղծումները իրաց առնելով, այժման եղանակաց սոցալոգիկան և անհաստատութեան գլխաւոր պատճառներն մէկը, եկեղեցական եղանակաց վերայ վճռող հեղինակութիւն մը չլլային է. և յունի որ ասի չլլայ, երգերու տարբերութիւնը վերնալ անհնար պիտի բլլայ, իւրաքանչիւր որ իւր գիտցածը սոցալ համարելով փոխել չուզելուն համար. սակայն այս հեղինակութիւնը գոնէ շատ դժուար չէ. օգտք է ժողով մը գումարել և շարականի խաղերուն գիրքը և երգոց բանաստեղծական կազմութիւնը ուշադրութեամբ քրքրել, և ներկայ եղանակաց ամենէն հնազոյնը ընտրելով առնոց հետ համեմատել, և եթէ յայտնի սխալներ կան՝ ուղղել և ստիկոյ կանոն ընել, մէկը ձգելով սովորութեան յառաջացած նախադաշտութեանը, (մեր կարծիքը տես Ժամանակ օրագրի 1864, թիւ 37, և Սեղուի 1864, թիւ 248): Սակայն շատ եկեղեցական երաժիշտներ ունինք, որք խաղ-

բուն անունը լսելէն անգամ կը խորշեն, չգիտելով թէրեւս որ նախ բաւած բառին համապատասխանող բուն ազգային բառ մ'է, և ձայնից նշան եղող զբժերը կը նշանակէ. Եւսագործութեւ բառը նոր է, և աւելի վերացնալ նշանակութիւն ունի: Խաղերու զբարութիւնը առ սլինչ համարողներն ոմանք ալ կ'ուզեն փոփոխութիւն մտցունել այն տեղերը, ուր երբեմն բաւելու արտասանութիւնը իրենց ականջին ծաղրական կամ մարդական կը թուի. զոր օրինակ, Լեւոնիտիկ կուսութիւն, Լեւոնիտիկ բլլալով Գարձնականալ բառ մը զոր քոյնն սուրբ շարչարանօր, որպէս թէ՛ անխախտ փշի կուսութիւն, անխախտ փշի բլլալով, զանկեալքս մեղս փշի. և այլ շատ մը անհեթեթ և հատուն գլխաւոր արդիւնք չեղող կարծիքներ, նաեւ այս կամ այն վանկը շեշտելով կամ սղելով եղած խեղդատակ սոցալաւորութիւններ և ուրիշ անկի առաւաղներ ու պատմութիւններ, որ գուցէ ընթերցողաց շատերն ալ լսած են, և որոնց վերայ հրապարակաւ խօսիլ անպատեհ կը համարինք: Այլ պէտք էր մտածել որ եթէ կոյ գաշնակ մը որոյ շեշտը հաճախատանի մէջ փշի նշանակէ՝ թէրեւս նոյնպէս հասկըցող զբուհներու համար, ուրեմն ի՞նչ ուստատան, ի՞նչ Գարնատան և այլ աշխարհիս չորս կողմը գտնուող ազգայինք ինչ պէտք է ընեն երբ նոյն տեղերու լեզուներով ալ ուրիշ բառ մը կամ շեշտ մը ուրիշ բան մը նշանակէ. և եթէ այս գրութեամբ առնոց ամեն մէկն ալ փոխել պէտք բլլայ, ալ անկէ աւելի բարիքնեան գաշնակ հնար է բլլալ, Գիտելու արժանի է նաեւ որ եթէ երգերն իրենց եղածին պէս և կանոնաւոր երգուին, և ոչ այս կարծեցեալ անտեղութիւնները կ'ըլլան:

Այս մէկ քանի գիտողութիւններն որ բոլոր, ոչ թէ այն դախառութեանց կարեւորութիւններ սուրբ համար, այլ նախ թէ գուցէ անուշադիր և անտեղեակ անձանց ոմանք իրաւացի թուի, և երկրորդ, յուսնելու համար թէ մինչև որ աստիճան խեղճ տեսութիւն մէջ կը գտնուի մեր եկեղեցական երաժշտութիւնը: Արկայն երբ և իցէ երգերու համար գիտողութիւն եղած աստեղ պէտք է նկատել թէ ինչպէս որ ընթերցումը իւր առողանութիւնը և բանաստեղծութիւնը իւր օրէնքներն ունի, նոյնպէս և երաժշտութիւնն որ թէեւ բանաստեղծութեան օրինակ կը համեմատելու բոտ տեղեւոյն, այլ չի կրնար հպատակիլ, մասնաւոր չափական այնպիսի երգոց մէջ, որոց ամեն հատուածն ալ մի և նոյն եղանակի վերայ կ'երգուին. զոր օրինակ.

Օրհնէմք բլլալ անբերկիր ընհայրորդ լող միաճնի, զորս ունի յեր ի գործում ըն մալոր եղող խորհրդ, դար ձն և զմեզ ի մեղաց որդւոյ քո շարչարանօր:

Այն մի և նոյն գաշնակով, այսինքն երկրորդ վանկերուն երկրորդամբ այլ և այլ ձայներէ յիտուն հատուածի չափ ուստատար երգեր կան, ալ ինչպէս կարելի է փոփոխութիւն մը ընել (այն ալ ուստաց բառաւոր պատճառի), առանց խախտելու շարականի գաշնակին մէկ հիմնական օրէնքը: Նշմարեալ և ուրիշ մասնաւոր ձեւեր ալ կան, որոնք հիմնական օրէնքն է

Պաւիթ մարգարէն ի Գ. գլխոյն մէջ.
 «Ով իշխաններ, բացէք ձեր իշխանու-
 թեան դռները, ու վեր համբարձէք
 յաւիտեական դռներ, և մտնէ փառ-
 ապ թաղաւորը » (1) : Եւ տես, Տէր
 իմ, հրեշտակներն իրեն այսպէս կը
 պատասխանեն. « Ով է այս փառապ
 թաղաւորը » : Եւ այլ կ'ըսէ անոնց.
 « Դորու թէյ տէրը՝ պատերազմաց մէջ
 հզօրը » (2) : Եւ յայտնի է տէր իմ, որ
 այս արդարը՝ զօրութեանց տէրը չորս
 տերազմեցաւ, բայց միայն իւր առջի
 գալուն : Արդհետեւ դատելու նստած
 ժամանակ, իւր չորս դին կրակ պիտի
 բորբոքի, և զիւր թշնամիքը չորս կողմը
 պիտի սյրէ, և արգարներն արծաթի
 նման կրակով պիտի մաքրէ (3) : Եւ
 այս վերջին գալուն ոչ որ հետը պիտի
 պատերազմի, և ամենեւին պատերազմ
 չպիտի պատահի : Եւստէ այս արդարոյս
 համբարձման համար կ'ըսէ Լսացի ԿԳ.
 դիւան մէջ. « Ով է այս որ արնէն եր-
 կէն կուգայ. կարմիր են իւր հանդերձ-
 ներն արեան գունով, ինչպէս ինքը գե-
 ղեցիկ պատմութեամբ » (4) : Եւ ինքն
 արդարը կը պատասխանէ անոր. « Ես
 արդարութիւն խօսողն եմ և փրկութե-
 համար ծեծկուող » (5) : Եւ հրեշտակ-
 ները կ'ըսեն անոր. « Ով Տէր, ինչու
 համար կարմիր են բոթերդ խաղող կո-
 խողի պէս » (6) : Կը պատասխանէ աւ-

(1) Համբարձէք իշխանք զգրուած ձեր ի վեր,
 համբարձցին դռներ յաւիտեակց, և մայե թաղաւոր
 փառապ : ՍԺ. ԻԳ. 7 :

(2) Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով, տէր հզօր
 ի պատերազմի : ՍԺ. ԻԳ. 8 :

(3) Արդարները չէ թէ կրակով կը մարդուին դա-
 տաստանին օրը, այլ աստուծոյ տեսութեամբ կը
 փառաւորուին :

(4) Իսկ այս ով է որ գիտեալ զայ յեզովմաց, կար-
 մբութիւն ձորաց իւրաց ի բոսորաց, զեղեցիկ պատ-
 մութեամբ : Եւ. ԿԳ. 1 :

(5) Ես խաթմ զարդարութիւն և փրկուան փրկ-
 կութեան : Եւ. ԿԳ. 5 :

(6) Վասն էր կարմիր են ձորքք բա, և հանդերձք
 իրեն հնձանահարի : Եւ. ԿԳ. 5 :

նոնց բերով. « Խաղող կոխեցի մինա-
 կուկ ու հետո մարդ չկայ » (1) : Տես,
 Տէր իմ, որչափ յարմար են Լսացեաց
 խօսքերը, և կը վստահամ որ այս ար-
 դարոյն պատասխանը՝ մեզ և ոչ ուրիշ
 մէկուն կը յարմարի, երբ կ'ըսէ. « Իմ
 բարկութեամբ զանոնք կոխեցի, մին-
 չեւ որ նոցա արեւնն իմ բոթերուս
 վերայ վաղցցաւ, ու իմ բոթը զգետ-
 ներս աղատեցան : Այլ վրէժխնդրու-
 թեան օրն իմ սրտիս մէջ, և հատուց-
 մանս տարին կը հասնի կուգայ » (2) :
 Ի՞նչ կրնամք, Տէր իմ, այն արգարէն
 յաւաղ, երբ գիտեմք որ հրեշտակնե-
 րն երկնից մէջ անոր հարցուցին մեզ
 համար, և ինքն անոնց յայտնեց եւ-
 բան թէ ես միայն կոխեցի խաղողը :
 Եւ բարկութեամբ կոխածն ինչ էր,
 եթէ ոչ զմեզ, որ և առջի գալուն ը-
 բոժ պատերազմէն յետոյ կոխեց զմեզ
 որ ցարդ հազար տարի է, և գեռ վը-
 րէժխնդրութե օրը կը մնայ իւր վը-
 ջին գալուն. և հատուցման տարին
 իւր սրտին մէջ : Երանի թէ, Տէր իմ,
 Լսացի մարգարէն սղաննած ժամանակ
 նիս նորս մարգարէութե մէջէն նախ
 առաջեալ վկայութիւն ալ ջնջէինք, որ
 բնաւ մէկը չկարդայր : Եւ ահա ինչ որ
 Պաւիթ պարբերաւ կ'անուանէ՝ բերով.
 « Տէր հզօր ի պատերազմի » (3), նոյնը
 Լսացի հնչան կ'անուանէ : Եւստէ,
 Տէր իմ, այն քաղցուն մենք խմեցինք,
 անոր համար նահապետն ու մարդա-
 րէն Յակոբ, ինչպէս յայտնի է Օնրե-
 դոց ԽԹ. գլխոյն մէջ, այսպէս կը խօսի

(1) Եւ ինչ հնձանի կոխեցի : Հնձան հարի միայն,
 և ի հեթանոսաց ոչ որ էր ընդ իս : Եւ. ԿԳ. 5 :

(2) Կոխեցի զնոսա պատմութեամբ, և ձմեցի
 զնոսա բարկութեամբ, և իջեցի յերկիր, և զամե-
 նայն հանդերձս իմ թաթաւեցի. զի հատեալ էր ի
 վերայ նոցա որ հատուցման, և ամ փրկութեան ե-
 կեալ հատեալ : Եւ. ԿԳ. 5 :

(3) Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով, տէր հզօր
 ի պատերազմի : ՍԺ. ԻԳ. 8 :

Յուդայի համար . « Պատմութեանը աշխարհը կը լուանայ , այսինքն խաղաղով (1) » . ինչպէս որ սրատահեցումն Սեփիայի առջի գալուն : Եւ անոր վերջին գալուն ևս ինչ պիտի գործենք , երբ մարդիկ դատող մարդուն զխնաց կենալու ըլլան , որու բարբառիքը պատրաստեալ պիտի ըլլայ կրակը , որ նորա գատապարտածներն ստան : Արտօճեալ տեւ այն ժամանակ պատերազմի ժաւանակ չէ , և ոչ հնձանին մէջ խաղող կոխելոյ . վասն զի անկէ յետոյ ոչ ապաւինու թեան տեղի և ոչ ապաւինարու թեան ժամանակ պիտի ըլլայ , այլ արդարութիւն , այսինքն ինչպէս որ նա առանց մեղք մի գտնելոյ իւր վերտն՝ դատեցաւ , այնպէս ինքն ալ պիտի դատէ մեղաւորները : Արտօճեալն կ'ըսէ Վատուած Սողոմոնի մարգարէութեան մէջ , Վատայ Եւ գլուխը , թէ « Երբ որ արդարն դատաւորան գալու ըլլայ , ամբարիշտն ու մեղաւորն ուր պիտի ըլլան » : Աւտո՛ր . « Եթէ արդարն հազիւ թէ պիտի ապրի , ամբարիշտին համար այն տունն ինչ պիտի ըլլայ » (2) :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ .

Դարձեալ մարմնով համբարձման վերայ :

Հատ կը վախնամ , Տէր իմ , որ այն արդարոյն համար մարգարէից ըսած վկայութիւնները , այսինքն թէ՛ սատկով ծախուեցաւ , ինչպէս կ'ըսէ Վանի մարգարէն , թէ՛ խաղող (հնձան) կտխեց , ինչպէս կ'ըսէ Նաաթի . թէ՛ պատերազմ ըրաւ մեր հայրերուն հետ , ինչպէս կ'ըսէ 'Կաւիթ . թէ՛ մատնեցաւ մեր մեղաց համար , ինչպէս կ'ը

սէ Երեմիա . թէ՛ վերաւորեցան ձեռքերը . ինչպէս ըսաց Օթարիա . եւ անոր պատմութեան վերայ վիճակ ձգեցին , ինչպէս ըսած է 'Կաւիթ . եւ թէ՛ երկինք երաւ , ինչպէս կ'ըսէ դարձեալ նոյն մարգարէն և այլք : Կր ժախնամ կ'ըսեմ , որ ասոնք Վատուծոյ դոյռ թեան շէն վայելք , այսինքն՝ առաւածեղէն բնութեան , որովհետեւ նոյն առաւածեղէն բնութիւնը ոչ կը կանգնի , ոչ վեր կը բարձրանայ , ոչ կը նստի , և ոչ կ'իջնէ : Աւտո՛ր այս ըսածներէն հարկաւորապէս կը հետեւի , որ այն արդարն եկած է , և անոր մարմնական բնութեան կրնայ յարմարիլ վերայիշեալ խօսքերը եւ անոնց նմանութիւնները : Եւ թէ որ , Տէր իմ , դու ժար կուգայ քեզ հաւատալ , թէ մարգարէմով յերկինքն երաւ , մոխի ըրեմեր ըսած զիրքերնուս մէջ վկայութիւններն ու օրինակները : Եւ որ հաւմար է 'Կաւիթ մարգարէին ըսածը . « Երա Վատուած ի բարձրութիւն , և կ'ապրեցնէ գերիները . առաւ մարդոց պարգեւներ » (1) : Կրտէ՛ դարձեալ Սաղմոսի Կէ գլուխը . « Երազակեցէր Վատուծոյ , ու անոր անունը փառաւորեցէր . ճամբայ տուէր անոր որ արեւմտից կողմէն կ'ենէ » (2) : Կրտէ՛ Տէր իմ , Կաւիթ նոյն Սաղմոսին մէջ այս ալ ըսած է զոր սրտիդ մէջ ունիս . « Երազակեցէր Վատուծոյ որ երկնից վերայ հեծած է գեպ ի արեւելք » (3) : Վանի ալ թէ գլխուն մէջ ըսած է անոր համար . « Տէր է որ բարձր տեղերու

(1) Եւ ի բարձրան , և գերեաց զգերութիւն . եւ առաւոր , բաշխեաց պարգեւս , և եւ որդւոց մարդկան : Սժ . Կէ . 19 :

(2) Օրհնեցէր զՎատուած , և տաղմաւ տաղեք անուան նորա , ճանապարհ արարէր այնմիկ՝ որ նստի ընդ արեւմուտս , և տեք է անուն նորա : Սժ . Կէ . 5 :

(3) Օրհնեցէր զՎատուած , և տաղմաւ տաղեք տեաւն . ճանապարհ արարէր այնմիկ՝ որ նստի յերկնս երկնից ընդ արեւելս : Սժ . Կէ . 5 :

(1) Եւ ասոցէ գինով զգտմութեան իւր , և առեմք խաղողոյ զհանգերն իւր : Տձ . Խթ . 11 :

(2) Եթէ արդարն հազիւ կեցցէ , իսկ ամբարիշտն և մեղաւորն ուր դատնիցին : Աւտ՛ Եւ . 31 :

վերայ կը շինէ իւր աթոռը » (1) : Անոր համար կ'ըսէ և Ղաւիթ . « Ելաւ Աստուած աղաղակով, ու Տէր փողի ձայնով » (2) : Ասիր (3) մարգարէն եւս նորա համար բաց Գ գլուխը . « Տեսայ մարդ մի որ ծովուն սրտէն կ'ելնէր, և եկաւ մինչեւ յերկինք » : Սովսէս ալ Բ (Օրինաց ԼԲ գլխոյն մէջ կ'ըսէ, թէ « Յերկինք վերցնեմ իմ ձեռքերս, և այն » : Կ'ըսէ Եսայի եւս ԻԱ գլխուն մէջ . « Արթնցիր արթնցիր Տիրոջ բազուկը » (4) : Սամուէլ մայրն Աննան եւս նորա համար կ'ըսէ . « Իւր թագաւորին իշխանութիւն տայ Տէրը, և իւր օծեալը բարձրացնէ » (5) : Ղարձեալ Ղաւիթ կ'ըսէ . « Ելաւ Տէր հոգմերուն թեւոց վերայ » (6) :

Այս վկայութիւններս անոր համար գտայ, որ Քրիստոսի մինչեւ յերկինք համբառնալը հաստատեմ : Եւ ուրիշ դեռ շատ վկայութիւններ կան, զորոցմէ Տէր իմ, լաւ կը ծանչնաս : Եւ հիմայ մեր օրէնքներէն ալ մի քանի օրինակներ մէջ բերեմ, որովհետեւ մեր քով ալ անվայելուչ կ'երեւի մարմնով յերկինք ելնելուն հաւատալ, և ասոր պատճառ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մեր մտաց նախապաշարումը : Այսին զի օրինաց և մարգարէից մէջ կը գտնեմք որ ճշմարիտ և փառաւոր Աստուածը՝ շատ սուրբ մարդիկ և մեր հայրերն առաւ ու յերկինք բարձրացոյց : Եւ

եթէ անոնց ունեցած սրբութեանն և սուրբ գրոց վկայութեան համար չեմք երկբայիս անոնց վերայ, ուրեմն նոյն արդարոյն (Քրիստոսի) մարմնաւոր և հոգեւոր համբարձմանը վերայ ինչո՞ւ կ'երկբայեմք, մտածելով և նորա սրբութիւնն՝ որոյ համար սուրբ գիրքոցն սուրբ մարգարէ համար տուած վկայութիւններէն շատ աւելի վկայութիւններ կուտայ. որ՝ ինչպէս կ'ըսեն մարգարէները, սաստիկ պատերազմի և փորձութեանց եւս համբերեց աշխարհիս մէջ՝ քան ամեն բան սուրբ մարդիկն : Այս եւ, Տէր իմ, գիտես դու՝ առանց իմ մէջ բերելուս, որ Սաթուսաղայն (1), ու Լնորն արդարները, և Լղիա մարգարէն, Աստուած զանոնք իրենց մարմնով առաւ այս աշխարհէս : Եւ Սովսէսի համար ամենին չվայելէր մեզ տարակուսիլ հոգւով և մարմնով երկնից մէջ ըլլալուն (2), ինչպէս կ'ըսէ Բ (Օրինաց ԼԴ գլուխը . « Բայց Աստուած Սովսէսին, ել գիւշերանց լեւը, և հոն վախճանիր, ու երաւ լեւն և հոն վախճանեցաւ . և մինչեւ ցայսօր անոր գերեզմանը մարդ չգիտէ » (3) : Անոր գերեզմանին երկրիս վերայ անցայտ մնալն ինչ կը նշանակէ, եթէ ոչ՝ Աստուած (որովհետեւ նա քան զայլ ամեն մարգարէները մեծ էր և սուրբ,) յարոյց զանիկա ի մեռելոց, և հոգւով ու մարմնով յերկինքն վե-

(1) Ըր շինէ յերկինս զհամբառնալ իւր : Ամբ. Բ. 6 :

(2) Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ և տէր մեր ձայնիւ փողոյ : Սժ. Իս. 2. 7 :

(3) Անգէ մարգարէն երբայցեաց լեզուով Ասիր կը կոչուի, բայց բերած վկայութիւնն անոր գրքին մէջ չկայ :

(4) Զարթիր զարթիր Արուստագէմ, և զգեցիր զգորութիւն բազկի քոյ : Ե. ԾԱ. 9 :

(5) Եւ այս զօրութիւն թագաւորաց մերոց, և բարձրացուցանէ զեղծիւր օծելոյ իւրոց : Ա. ԹԱ. Բ. 10 :

(6) Եւ շրջի նա ի վերայ թեւոց հոգմոց : Սժ. ՃԳ. 5 :

(1) Աստուածաշնչին մէջ Սաթուսաղայն համար մեռաւ կ'ըսէ . իսկ յերկինք համբառնալը կ'երեւի թէ հրէից մէջ պայտէս աւանդութիւն մի կայ :

(2) Հրէից կարծիքն է, որովհետեւ սուրբ գրոց մէջ չկայ տեղ մի Սովսէսի համբառնալուն վերայ գրուած, և կ'երեւի թէ Աստուած անոր մարմինը անցայտ ըրաւ որ Հրէոյք նորա վերայ մեծ համարում ունենալուն չպաշտեն զինք :

(3) Եւ վախճանեցաւ Սովսէս ծառաց տեառն յերկինքն Սովաբու՝ ըստ բանի տեառն . և թաղեցին զնա ի Գայի մերձ ի սառն փոքորաց . և ոչ ոք գիտաց զգերեզման նորա մինչեւ ցայսօր : Բ. Օրհ. ԼԴ. 5, 6 :

բայց այդ ուրիշ արդարացի նման, և հան-
ուր որ անոնք կը գտնուին՝ բարձրա-
ցոյց: Եւ մեզ դարմանալ պէտք չէ,
թէ այս թեթեւ ու նուրբ օգը կրնայ
մարմինը վերցնել՝ որ այնքան թանձ-
բութիւն ունի: Այսին զի երբ Լսու-
ած իրեն մատուցուած զոհերը կ'ըն-
դունէր, կրակ կ'իջնէր յերկնից, և ոչ
խորհրդուն ու կողերուն մարմինները
վեր կը բարձրացնէր ու վերացնէր:
Մովսէս ու Լիզիա այս արդարացի համ-
բարձման համար մարգարէացան: Աւու-
տի՛ օրովհետեւ վերցիլէալ սրբոց մար-
մինները բարձրանալուն պէտք է մեզ
որ հաւատանք, ինչո՞ւ Հաւատանք նա
և սոյն արդարացի վերանալուն, և նորա
յերկնքն ելնելը կ'ուրանամք, որոյ
համար ինչպէս ըսինք՝ այնքան վկայու-
թիւններ կան մարգարէից գրեթե ուն
մէջ:

Կրնայ մարդ այս ալ ըսել, այսինքն
թէ՛ յայտնի է որ Լսուած ուղեց վե-
րցիլէալ սուրբերը վերացնել, ուստի
մարդ չտարակուսի բնաւ, թէ Լսու-
ած մարդոց սիրտերն ալ տրամա-
դրեց որ այն արդարացի համբարձմանը
հաւատան, և չերկբային նորա վերա-
նալուն: Կայ ուրիշ պատճառ մի եւս՝
որով մերայինք իրաւունք կ'ունենան,
այսինքն նորա (Վրիժառոտի) առաջին
գալուստը ծածուկ և կերպը անսովոր
բլրաւուն, ինչպէս կ'ըսէ Լսացի. «Մարդ
է, և ո՞վ կը ճանչէ զանիկայ» (1): Եւ
մարգարէն կ'ըսէ գարձեալ. «Լհա
կոյսը պիտի յղանայ և զաւակ բե-
րէ» (2): Աւր պէտք է նշանակեմք որ մար-
մնոց կողմէ հայրն ո՞վ բլրալը կը լռէ.
Փառն որոյ ուրիշ տեղ մի կ'ըսէ. «Հհա
մարեցանք զանիկայ» (3): Եւ Լրեմիա

ԼԱ գլխուն մէջ կ'ըսէ. «Եր նշան գոր-
ծեց Լսուած երկրիս վերայ, կինն
չուրջ պիտի պատէ, և այլն» (4): Եւ
ձեալ է գլխոյն մէջ կ'ըսէ. «Լսոր հա-
մար տայ Լսուած անոնց մինչեւ այն
ժամանակն յորում ծննդական կինը
զաւակ ծնանի» (5): Հարկ է նշանա-
կել, որ մարգարէն ծնանալ կնկան պրն
ով է՝ չիշատակէ, երբ այն արդարացի
ծնունդը կը պատմէ, որոյ նման և ոչ
մէկ ծնուած կայ. նաեւ երկի մարդոյ
ու կնկան մի մարմնական հետեւու-
թիւնն չարտմէ, ինչպէս նորա համար
մարգարէացաւ Լսացի Թ գլխոյն մէջ.
«Մովսէս ըրէք Յակոբայ տունը. Լսու-
ած նշան պիտի տայ ձեզ, կոյսը պի-
տի յղանայ, և այլն» (6): Եւ բոլոր ըսած
սուրբերս այր ու կին մարդոցմէ ծնան՝
մեղաց մէջ յղի մնալով, և ամենքն ալ
մեղաւոր էին. նոյն իսկ Մովսէս՝ որ
քան զիւր աղգական մարգարէները
սուրբ էր, իւր բերանով կը խոստովա-
նի իւր մեղանչելը: Եւ նոյն արդարացի
համար ըսաց Լսացի ՏԳ գլխոյն մէջ,
«Լմենեւին մեզք չգործեց, և նորա
բերնին մէջ սուտ չգտնուեցաւ» (7):
Իսկ միւս բոլոր սրբոց համար Լսու-
ած Յօբայ բերնով կ'ըսէ ԻԵ գլխոյն
մէջ. «Երա ամեն սրբոց մէջ առանց
անօրէնութե մէկը չգտնուեցաւ» (8),
և Լրեմիա մարգարէն ՔԷ գլխոյն մէջ
կ'ըսէ. «Մարդոց սրտերը չար» (9):

(1) Սոյն վկայութիւնն երեմիայինն է և ոչ Ե-
սայինն. տես զըսին ՔԷ. 9:
(2) Ահա կոյսն յղացի և ծնցի որդի. Ես. Է. 14:
(3) Եւ ոչ ինչ համարեցաւ. Ես. ԾԳ. 3:

(1) Սոյն վկայութիւնը, որոյ երկրորդ հատածը
խիստ մթին է, չկայ երեմիայի մարգարէութեան մէջ:
(2) Վասն այնորիկ տացէ զնոսա մինչեւ ի ժամա-
նակ ծննդականին. Սոյն վկայութիւնը Միքիայի մէ-
ջն է. Ե. 5:
(3) Վասն այգորիկ տացէ Տէր ինքնին նշան. ա-
հա կոյսն յղացի և ծնցի որդի, և կռեցանք զա-
նուն նորա Էսմանուէլ. Ես. Է. 14:
(4) Զ ի անօրէնութիւն ոչ գործեաց, և ոչ գտա-
ննդութիւն ի բերան նորա. Ես. ԾԳ. 9:
(5) Զ ի թէ սրբոց ոչ հաւատայ, և երկինք
ոչ ևն անսրտառ առաջի նորա. Եօ. ԺԷ. 15:
(6) Խորին է սիրտ քան զամենայն. Երմ. ԺԷ. 9:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Հրեայի իւր-իւրեան վերայ, որոնք Քրիստոսի
գալըն չհասարակեան և չընդունան :

Այլ վախճամ, Տէր իմ, թէ մեր վե-
րայ կատարուեցաւ Աստուծոյ մարդա-
րէին ձեռք տիրողն լաւած խօսքը, թէ
«Կուրու թիւն ինկաւ Իսրայէլի վերայ,
մինչեւ մտաւ հեթանոսաց լրումը»⁽¹⁾ :
Պարծեալ Զ գլխոյն մէջ կ'ըսէ, « Ի սե-
լով լսեն և չիմանան, և անսնելով տեւ-
նեն և չգիտնան, վասն զի այս ժողո-
վըրդ իս սրտերը թանձրացաւ »⁽²⁾ : Պար-
ծեալ նոյն գլխոյն մէջ կ'ըսէ, « Կուրա-
ցաւր այս ժողովուրդս սիրտը, և խը-
տացաւր անոր տկանը, որ չտիրին բը-
նաւ ու գէպ ինձ դառնան և բժշկեմ
զանոնք : Եւ Աստուծոյ լաւ, մինչեւ երբ
Տէր՝ անտպատ պիտի ըլլան քաղաքնե-
րը, և տուն առանց բնակողն պիտի
մնայ »⁽³⁾ : Պանիէլ լաւայ ԺԳ գլխոյն
մէջ, « Պոյե խօսքերն ու գալարե-
մարդարէնէրը »⁽⁴⁾ : Եւ Արեմիան ԺԵ
գլխոյն մէջ, « Յուդայի մեղքը երկա-
թի սիւններու ու ագամանդեայ քարե-
րու վերայ գրուեցաւ, և անոնց սը-
տին լայնութիւն վերայ քննուեցաւ »⁽⁵⁾ :
Աստուծոյ ալ Ա գլխոյն մէջ, « Եղբ
ձեց իւր ստացողը, և եւն իւր տիրաջ
մտաւրը, և իմ ժողովուրդս զիս միտք
չառաւ »⁽⁶⁾ : Պարծեալ Ը գլխոյն մէջ,
« Երսիկն ու ծիծառն և արագիլը իւ-

րեանց գալու ժամանակը կը ճանչնան,
և իմ ժողովուրդս զիս չճանչեց »⁽¹⁾ :
Իսկոյն ասոնք, Տէր իմ, մեր վերայ
խօսուեցան, վասն զի տիրողն նոյն ար-
դարոյն գալը ճանչեցինք : Եւ մեզ հա-
մար լաւայ Տէրն ալ Աստուծոյ ձեռք
ԽԳ գլխոյն մէջ, « Հանեցէք կոյր ժո-
ղովուրդը՝ որ աչք չունի, և խուլն՝ որ
տկանջ չունի, ահա ամենքն ժողովե-
ցան »⁽²⁾ : Եւ այս խօսքերով ինչ բ-
անել ուզեց մարդարէն, բայց այս միտքն
թէ՛ Աստուած զմեզ երեսէ թողուց
անոր համար որ արդարոյն ժամանակն
անմիջապէս ճանչեցինք, և թէ՛ մեր
տեղը հեթանոս հաւատացեալներն
բերաւ մեկտեղ ժողովեց. վասն որոյ
Պաւլոս զարմանալով լաւայ, « Այս է
բարձր աջոյն փոխութեամբ »⁽³⁾ :
Սակայն Աստուծոյ եմք՝ այս մեզ պա-
տահած բանին և անվախճան գերու-
թեանս մէջ, ուր հազար տարի է որ
կը գանուիմք : Բայց այսպիսի գերու-
թիւն մեր հայրերը չկրեցին կուրք
պաշտած ու մարդարէնէն սպաննած
ժամանակներն, և օրէնքները բարբ սը-
տանց արհամարհեցնուին :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Ի՛նչ կերպով մարգարէի գործակցին կանխա-
թէ Հրեայի անհասարակիւն և իւր-իւրեան
յայտելիքն Քրիստոսի վերայ :

Այլ վախճամ, Տէր իմ, որ նոյն ար-

- (1) Չկայ այս վկայութիւնս այ :
- (2) Լսելով լսելիքն և մի իմանալը, և անտեսելով
տեսիլքն և մի գիտաւորը, զի թանձրացաւ սիրտ ժո-
ղովուրդանց, այդպիսի : Եւ. Զ. 9 :
- (3) Եւ անանջք իւրեանց ծանաւն լաւան, և
զաչ իւրեանց կափաջին զի մի երբեք տեսանիցեն
աչք և լսելիքն անանջք, և իմանալցն սրտիւր, և
դարձցին և բժշկեցին զնոսա : Եւ ասեմ, մինչեւ
ցերբ տէր, և ասեմ մինչև աւերակցին քաղաքք ի բը-
նակցայ, և տունք առ ի չգոյե մարդկան : Եւ. Զ. 10 :
- (4) Փակեալ դրանագ, և կնքաւ զգիտց, և յան-
ծի. 4 :
- (5) Սոյն խօսքս ալ չկայ երեմիայի մէջ :
- (6) Ճաննաւ եւն զստացի իւր, և եւ զմտաւր

- տեսաւ իւրայ, և իրարեկ զիս ոչ ճաննաւ, և ժո-
ղովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ : Եւ. Ա. 5 :
- (1) Արդ արքան յերկնս ծանեաւ, զժամանակ
իւր, տատարի և ծիծառն և թռչունք փայրի պա-
հեցին զժամանակս մեզի իւրեանց, և ժողովուրդ
իմ ոչ ճաննաւ, զիրաւան տեսաւ իւրայ : Եւ. Ը. 7 :
- (2) Եւ հանի զժողովուրդն կոյր, և թէպէտ և
աչք են, և տկան նոյնպէս կուրացեալք են, և խը-
ցեալք են անանջք իւրեանց, ամենայն ազգ ժողո-
վեցան ի միտին : Եւ. ԽԳ. 8 :
- (3) Այս է նորագումն աջոյն բարձրելը : Սոյն
Զ. 11 :

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Հրէից Իւր-ը-Ռեան վերայ, որոնք Քրիստոսի
Գալըն չեա-ապացիւն և շղջացան :

Եւ ժողովեալ, Տէր իմ, թէ մեր վե-
րայ կատարուեցաւ Եւսեպիոս մարգա-
րէին ձեռօր տիրոջն ըսած խօսքը, թէ
« Կուրու թիւն ինկաւ Իսրայէլի վերայ,
մինչեւ մտաւ հեթանոսաց լրումը »⁽¹⁾ :
Դարձեալ Ձ գլխոյն մէջ կ'ըսէ, « Լսե-
լով լսեն' և չիմանան, և անանելով տեւ-
նեն' և չգիտնան. վասն զի այս ժողո-
վորդ իս սրտերը թանձրացաւ »⁽²⁾ : Դար-
ձեալ նոյն գլխոյն մէջ կ'ըսէ, « Կուրա-
ցաւ այս ժողովապիս սիրտը, և խըւ-
տացաւ անոր ականջը, որ չտալիս բը-
նաւ ու գէտ ինձ դառնան և բժշկեմ'
զանոնք : Եւ Եսայի ըսաց, մինչեւ երբ
Տէր' անապատ պիտի ըլլան քաղաքնե-
րը, և տուն առանց բնակողն պիտի
մնայ »⁽³⁾ : Դանիէլ ըսաց ՃԲ գլխոյն
մէջ, « Դոյց խօսքերն ու գաղարե-
մարգարէնէրը »⁽⁴⁾ : Եւ Երեմիան ծե-
գլխոյն մէջ, « Յուդայի մեղքը երկա-
թի սիւններու ու ագամանդեայ քարե-
րու վերայ գրուեցաւ, և անոնց սրը-
տին լայնու թէ վերայ քննուեցաւ »⁽⁵⁾ :
Եսայի ալ Ա գլխոյն մէջ, « Եղբ ճոն-
չեց իւր ստացողը, և եչն իւր տիրոջ
մասըրը, և իմ ժողովուրդս զիս միտք
չառաւ »⁽⁶⁾ : Դարձեալ Ը գլխոյն մէջ.
« Լրսինն ու ծիծառն և արագիւլ իւ-

րեանց գալու ժամանակը կը ճանչնան,
և իմ ժողովուրդս զիս չճանչեց »⁽¹⁾ :

Բոլոր ասոնք, Տէր իմ, մեր վերայ
խօսուեցան. վասն զի տիրոջն նոյն ար-
դարոյն գալը ճանչեցինք : Եւ մեզ հա-
մար ըսաց Տէրն ալ Եսայեայ ձեռօր
ԽԳ գլխոյն մէջ, « Հանեցէք կոյր ժո-
ղովուրդը՝ որ աչք չունի, և խուլն՝ որ
ականջ չունի, և հաւ ամենքն ժողովե-
ցան »⁽²⁾ : Եւ այս խօսքերով ինչ ը-
սել ուզեց մարդարէն, բայց այս միայն
թէ՛ Եսայեայ զմեզ երեսն թողուց
անոր համար որ արդարոյն ժամանակն
անմիջապէս չճանչեցինք, և թէ՛ մեր
տեղը հեթանոս հաւատացեալներն
բերաւ մեկտեղ ժողովեց. վասն որոյ
Կուրիմ զորմանալով ըսաց, « Այս է
բարձր աջոյն փոխիտութիւնը »⁽³⁾ :
Սակայն Եսայեայ եմք՝ այս մեզ պա-
տահած բանին և անխառն վերու-
թեանս մէջ, ուր հազար տարի է որ
կը դանուիմք : Բայց այսպիսի գերու-
թիւն մեր հայրերը չկրեցին կուրք
պաշտած ու մարգարէնէրն սպաննած
ժամանակնին, և օրէնքները բոլոր սը-
տանց արհամարհեցան :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Ինչ կերպով Ժողովուրդս Գո-լաթիցի Խա-
թի Հրէայ առաջադրեալ և Իւր-ը-Ռե-
այ պիտի Բիւր-ը-Ռե վերայ :

Եւ ժողովեալ, Տէր իմ, որ նոյն ար-

(1) Ձից այս վկայութիւնն ալ :

(2) Լսելով լսիչք' և մի իմաստով, և անտանկով
տեսիչք' և մի գիտատիչք. զի թանձրացաւ սիրտ ժո-
ղովուրդանդ այգորիկ : Եւ. 2. 9 :

(3) Եւ ականջօք իւրեանց ծանաւա լուսն, և
զաւս իւրեանց կաթոյն ցին զի մի երբեք տեսանկցեն
աչքը և լուիցեն ականջօք, և իմանայցեն սրտիւք. և
գարձցին և բժշկեցից զնոսա : Եւ ասեմ', մինչեւ
ցերբ տէր, և ասե' մինչև աւերեցին քաղաքք ի բը-
նակչաց, և տունք առ ի չգոյն մարդկան : Եւ. 2. 10 :

(4) Փակեալ գրանագ, և կերտ գգիւղ : Դան.
ԺԲ. 4 :

(5) Սոյն խօսքս ալ չից Երեմիայի մէջ :

(6) Ճանեաւ եղն զստացիւ իւր, և եչ զմտըր

տեսան իւրոյ, և իրարեկ զիս ոչ ծանեաւ. և ժո-
ղովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ : Եւ. Ը. 3 :

(1) Արդ արսինն յերկնս ծանեաւ զժամանակ
իւր, տատարակ և ծիծառն և թռչաւոր փայլի պա-
հեցին զժամանակս մտից իւրեանց, և ժողովուրդ
իմ ոչ ծանեաւ զիրաւուն տեսան իւրոյ : Եւ. Ը. 7 :

(2) Եւ հանի զժողովուրդն կոյր, և թեպէտ և
աչք են, ամայն նայեալս կուրացեալք են, և իը-
ցեալք են ականջք իւրեանց, ամենայն ազգ. ժող
վեցան ի միասին : Եւ. ԽԳ. 8 :

(3) Այս է նորոգումն աջոյն բարձրելոյ : Սը.՝
2. 11 :

դարոյն չհաւատալնուս համար պատա-
հեցաւ ու կատարեցաւ մեր վերայ Լ-
սացեայ բերնով Լստուծոյ խօսեցածը
ԺԺ գլխոյն մէջ. « Ստի ըլլայ մարդ ա-
րեւութիւնը փակեալ գրքին խօսքերուն
պէս՝ որ կարգացողին տրուի և ըսուի .
այս գիրքս փակեալ է, չգիտեմ ինչ կայ
անոր մէջ. և այն ատեն չգիտցողին
տրուի գիրքը, և ան ալ ըսէ՝ կարդալ
չեմ գիտեր »⁽¹⁾ : Լ-ւ ուրիշ ինչ գրքի
բանալիք կայ, Տէր իմ քան զայն մեծ
բանալին որով քոցեց Լստուած մեր
սիրտը հազար այսբան տարիէն ի վեր
է. և չեմք կարող մարդարէից ձեռօք
մեզ աւանդուած մարդարէութեան
մի միջոցով այս արգարոյս գտլուն վե-
րայօք բան մի խմանալ, որու համար
ուրիշ տեղ մի մարդարէին ձեռօք ը-
սաց. « Լ-ւուի Լըրուաղէմն և կոր-
ծանի սուրբ տունը »⁽²⁾ : Գարծեալ
ԿԴ գլխոյն մէջ ըսաց. « Չեր երկիրն
աւերակ, ձեր քաղաքներն հրդեհուած.
և Սիոն երեսի վերայ թողուի աւրը-
ւած այգւոյ մէջ եղած (հիւղի) նը-
ման »⁽³⁾ : Գարծեալ ըսաց Լսացի ԻԵ
գլխոյն մէջ. « Տէր Լստուած քու ա-
նունդ բարձրացնեմ, որ խաւովութի
մէջ գրիւ քաղաքն և շփոթութեան
մէջ տունը, որ յաւիտեան ալ չը-
լայ »⁽⁴⁾ : Լ-ւ Լ գլխոյն մէջ ըսաց. « Խոր-

տակէ ժողովուրդը փշուած անօթի
խորտակուելու պէս, որու մէջ կտոր
մի չմնայ որ վերան կրակ գնես, և ոչ
կաթիլ մի ջուր քաշես »⁽¹⁾ : Լսաւ և
Գանիէի Թ գլխոյն մէջ ըսածն ալ կա-
տարեցաւ, Տէր իմ, « () ձեռնն սղան-
նուէրէն յետոյ աւերութիւնը յաւի-
տեան մնայ »⁽²⁾. և նոյն աւերման մէջ
եմք հազար այսբան տարի է : Լսացի
եւս ԻԴ գլխոյն մէջ ըսաց. « Թողու
աւերութիւնը քաղաքին մէջ, և եր-
կիրը արնգով ձայն հանէ մինչեւ յա-
ւիտեան »⁽³⁾ : Լցնպէս և Լըրեմիան
ԺԶ գլխոյն մէջ. « Լըհամարհեալ ար-
ծաթ կոշեցիք զանոնք, վասն զի Տէր
մեկդի թողուց զանոնք »⁽⁴⁾ : Լսաց
զարծեալ Լսացի Ծ գլխոյն մէջ. « Լը-
թաք ձեր կրակին լուսովը, և բոցով՝
որով այրիք ձեր մէջ »⁽⁵⁾ : Լսա բոցե-
րուս մէջ եմք հիմայ հազար տարիէն
ի վեր է : Լմով ալ ըսաց Ե գլխոյն
մէջ. « Խորայէլի տունն ինկնի, և զայն
վեր վերցնող չըլայ »⁽⁶⁾ : Լ-ւ ինձ կե-
րելի թէ, Տէր իմ, այն անկումն Լստ-
ուած բերու մեր գլուխը այս արդա-
րոյն գալէն յետոյ. որմէ ետքը ամենե-
ւին և ոչ մէկ մարդարէ կայ մեր մէջը

օրհնեցից զանուն քո, զի արարեր որանէլի իրա, ըզ-
խորհուրդն առաջին զճնարիս : Լսա Տէր, զի ե-
ղիւ զքաղաքս ի հողաբլուրս, և զքաղաքս ամառս
ի կործանումն հիմանց նոցա. քաղաքս ամբարշտաց
յաւիտենից մի շինեցի : Ե. Ի. 1. 2 :

(1) Եւ կործանումն նորա եղիցի իրբեւ զբեկումն
խեցեղէն անօթոյ բոսի մանր խորտակելոյ, զի մի
որ գտանիցէ ի նմանէ որով հուր բառնայցէ՝ կամ
որով մարմիցէ առնուլ ռակաւ մի ջուր : Ե. Լ. 14 :

(2) Մինչեւ ի վախճան Ժամանակի կատարած
տացի ի վերայ աւերածին : Դ. Թ. 27 :

(3) Լըբին քաղաքս աւերակի, և ապարմք մը-
նայեալք կորիցեն : Ե. Ի. 12 :

(4) Երծաթ խոտան կոշեցէք զնոսա, զի խո-
տեայ զնոսա Տէր : Ե. 2. 30 :

(5) Եւ բոցով՝ որով այրիք : (բառ Հոյ թարգմա-
նութեան. Լհաւաղիկի դուք ամենեկին իրբեւ հուր
փառեալ պատգամալիք ի բոյ հոյ, Ե. Ծ. 11) :

(6) Անկաւ տունդ խորայէլի, և ոչ եւս յաւելի
յառնել : Լ. Ի. 2 :

(1) Եւ եղիցին ձեզ պատգամքս այս ամենայն իր-
բեւ զբան թղթոյ կնքելոյ. զոր իրբեւ տացին ցայր
մի գրաղէտ՝ և ասիցեն զնա ընթերցիք զայդ. և ա-
սիցէ՝ ոչ կարեմ ընթերցումը զի կնքեալ է : Եւ տացի
նոյն գիր ի ձեռս առն՝ որ ոչ գիտիցէ գիրս. և ա-
տացեն զնա՝ ընթերցիք զայդ. և ասիցէ՝ ոչ գիտեմ
զգարութիւն : Ե. Ի. Թ. 11 :

(2) Եւ քաղաք որբութեան քս Սիոն եղեւ աւե-
րակ. իրբեւ զանապատ եղեւ Ելուսաղէմ. յանձն
մասնեցաւ տունն որբութեան մերոյ : Ե. Ի. Թ. 10 :

(3) Երկիր ձեր աւերակ. քաղաքք ձեր հրձիգք.
զաշտարհն ձեր օտարք կրիցեն, աւերեալ և կործա-
նեալ յազգաց օտարաց : Լըեալ թողիք դուստր Սի-
ոնի իրբեւ զտաղաւար յոյգւոյ՝, և իրբեւ զհովա-
նի միգապահաց : Ե. Լ. 7. 8 :

(4) Տէր Լստուած իմ փառաւոր արարից զբեզ-

և ոչ պիտի բլրայ, ինչպէս որ մեզ հա-
մար մարդարեւացան. որովհետեւ ան-
հաւատութեան մէջ մնացած եմք չհա-
ւատալով անոր, այլ եւ կ'աւանամք
եւս զինքը: Բայց Սփռէ էւս գլուխ
Ա. «Երբ կինն պառկեցաւ գետնին
վերայ ու ծնաւ, ըսաց Աստուած.
կենանդ անունը չորսման գիր, որով
հետեւ այս ժողովրդիս չպիտի սորո-
միմ» (1): Եւ թէ Աստուած մեկդ թու-
ղաց զմեզ, ըսել է որ մեզ ալ չպիտի
սորոմի, ինչպէս որ փորձն առինք հա-
զար տարիէն աւելի է. ապա ուրեմն
օրէնքը, թրմատութիւնն ու շարժը
պահէնէս մեզ ինչ օգուտ պիտի բը-
լայ: «Երբ ժողովուրդն հանեց», ը-
սաց Ասայի ԽԳ. գլխուն մէջ (2). ինչ-
պէս որ հազար տարիէն աւելի է որ
հանեց զմեզ մեր երկրէն ճշմարիտ ու
փառաւոր Աստուածը: Նոյն մարգա-
րէն բայց դարձեալ ԻԶ. գլխուն մէջ.
«Հին մարտութիւնն անցաւ» (3). և
ինչ է հին մարտութիւնն ըսածը, եթէ
ոչ մեր օրէնքն՝ որ թագաւորութեան,
զոհին, խնկայն և սեղանայն հետ մէկ
տեղ հեռացաւ մեզմէ, Տէր իմ. և առ
կէ աւելի փառ բան մի ինչ կրնայ մեզ
պատահիլ: Եւ ինչ է այս մեր քաշա-
ծը. գուցէ չէք տեսներ որ աշխարհիս
չորս կողմը ցրուեր եմք, ինչպէս ըսին
մեզ Սփռէս, Երեմիա և Ասայի և ու-
րիշ մարգարէք: Եւ սակայն Աստու-
ծոյ եմք մեք, և անոր կը դիմեմք ամեն
դէպքերու մէջ:

Ի յաջորդին:

(1) Զրոյցաւ միւսանգամ և ծնաւ դուստր. և ա-
սէ ցնա. կոչեալ զանուն նորա չորսմանայ. զի ոչ եւս
յաւելից օգորմել տանն Երայէլի: Ա. 6:

(2) Հանի զժողովուրդ կոչը: Ես. ԽԳ. 8:

(3) Այս վերջութիւնս չկայ:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ընցեալ ամսոյ 27 ին գիշերը ճրա-
դաւանութեան հանդէս կատարուե-
ցաւ սուրբ քաղաքիս մէջ՝ Նորին Կայ-
սերական Սեփականութեան Արտիշ-
Արքային Եւրոպա-
յի ճանապարհորդութեանէն սղծամբ ի
մայրաքաղաքն դառնալուն բարեպա-
տեհ առթիւ: Հասարակաց ու բախու-
թիւնը և այն ճանապարհորդութեան
առթիւ մեծազօր Ինքնակալին բարի և
կենցաղօգուտ տրամադրութեանց վե-
րայ զբացած ակնկալութիւնները կար-
ծես թէ եղած հանդէսին հոգի և կեն-
դանութիւն կուտային:

— Պաղատինու երկրին ներքին կող-
մերը դէպ ի արեւելք Յորդանան գե-
տայն եղբրքներէն սկսեալ դէպ ի այս
կողմն և այն՝ վրանարեակ ազգեր ու
ժողովուրդներ կը բնակին, որոնք ի-
րենց մէջ զանազան անուամբ կ'որոշ-
ուին, բայց հասարակ անուամբ ա-
մենքն ալ Արարայիք կը կոչուին: (Ու
մանեան տէրութեան ապառամք են
միշտ, ոչ տուրք կուտան և ոչ զօրք.
սակայն իրենց մէջ տեսակ մի տանու-
տիրական իշխանութիւն ունին, և իւ-
րաքանչիւր ժողովուրդ Շէխի մի հը-
րամանաց ներքեւ կը գտնուին միշտ.
նորա հպատակ են և նորա համար ի-
րենց կեանքը կը զոհեն: Թէպէտ եւ
հաստատուն բնակութիւն չունին, այ-
սու ամենայնիւ երկրագործութիւնն ի-
րենց մէջ ըստ բաւականին ծաղկեալ
է. և իրենց գլխաւոր հարստութիւնն
է, արջաւ, ոչխար, ուղտերամակ և
պատուական նմոյք (քէօհլան) որ ան-
ուանի են բոլոր աշխարհիս մէջ:

Ասոնք, ինչպէս որ ըսինք, զանազան
չէխութեան բաժնուած ըլլալով, վեճն
ու կռիւն ալ մէջերնին պահաւ չէ ե-
ղած, և իրենց այն անպաշտպան կե-

նայ մէջ տարս ինու թիւնին՝ զէնքն ու
ձին ըրալով առանց բացառու թեան ա-
մենքն ալ տօխաւած են զէնք բանե-
ցրեալու և հեծեալ թեան վարժուե-
լու : Բանի մի ժամանակէ ի վեր Գե-
րեկու և Սաղի կողմերն եղող վրանա-
բնակ արաբաց երկու Շէխերու մէջ
թշտամութիւն ծագած էր , և Սաղի
բնակիչք եւս իրենց Շէխովն անոնց
մէկուն հետ կուսակցու թիւն ունե-
լով՝ կուռոյն մասնակից էին : Այն միջո-
ցին էր Բ. Գունէն տաստիկ հրամաններ
եկան Գամասկոսի Սիւշիւր Սէհմէա
Սիւշիւր փաշային և զօրաց հրամանա-
տար Տէրովի փաշային , որ բաւական
զօրքով յիշեալ ապստամբ ցեղաց վե-
րաց յարձակելով հնազանդեցրենն , ա-
վորական տուբերն ժողովն և այն կող-
մերը ըստ կարի քաղաքական կացու-
թեան և բարեկարգութեան մէջ մտ-
ցրենն : Երեւալ Սիւշիւր փաշայն նոյն
միջոցին տեղւոյս Վսեմ. Նաղիֆ փա-
շային եւս հեռագրով իմաց տալով ,
ամայս առաջին օրը 400 զօրք ասկէ և
4000 զօրքի չափ Գամասկոսէն սկսան
յառաջ երթալ դէպ ի Սաղի և Գե-
րեկու կողմերը , որ Զարդանտու միւս
կողմը կը գտնուին . իսկ ասկէ գնա-
ցող զօրքը դէտոյն այս գիւղ կողմը բա-
նակեցան , որպէս զի ապստամբաց գե-
տէն անցնելն արդիւնէ : Այս օրինակ
մեծ սրատրտոտութեամբ եղած յար-
ձակումն տեսնելով շատերը հնազան-
դեցան և եկան Վսեմ. Սիւշիւր փա-
շային մօտ իրենց հարստակութիւնը
ցոյց տալու . բայց Շէխ Տիւսի՝ որ
գլխաւոր ու զօրաւոր է Շէխերու մէջ ,
զօրաց մօտենալը իմանալուն՝ 100 ուղտ
ցորեն և ուրիշ կահեր բեռնաւորե-
լով կը փախչի դէպ ի ներս անապատն
իրեն համախոհիցը հետ : Սիւշիւր
փաշայն մարդ իրկեց իւրեան որ գոյ
հնազանդի և իւր թողուցած բնչիցն

եւս տէր ըլլայ . բայց երբ Շէխ Տի-
ւսի իւր կենաց ազատութեան վերաց
կատկածելով չուզեց գալ ի հնազան-
դութիւն , փաշա մի զօրք ետեւէն
խրկուեցաւ որ բռնեն բերեն զնորը .
իսկ նա աւելի ներսերը փախչելով , և
արքունի զօրքերը տեղւոյն ամայութե-
նէն և դժուարութենէ տօխալուցեա
դարձան : Երեւալ Շէխին թողուցած
ցորենն , և թէ չափազանցութիւն չկայ ,
հարկը հազար չափ է կ'ըսեն , որոնք
հորերու մէջ զիջուած են : Ասոնք ա-
մենն ալ յարքունիս գրաւեցան առ-
այժմ , նոյնպէս և ուրիշ հարստութի-
ւեր , զոր փախչողները գետնի տակ
թաղել էին : Արտուի թէ Վսեմ. փա-
շայն բազմաթիւ նոր գերեզմաններ
տեսնելով այսդիս այնդին , և զարմա-
նալով քանի մի օրուան մէջ այսքան
մարդոց մեռնելուն , կատկածի կ'եր-
թայ , և զանոնք փորել տալով բոլոր
փախչողներուն գոյքն ու ապրանքն-
անոնց մէջ թաղուած կը գտնէ :

Արքունի բանակը՝ որոյ թիւը եւ
թիւ հազարի հասած է , զբաղած է առ-
այժմ տեճամբ սկիզբն ապու զօրանե-
ցի մի հիմնարկութեան Սաղի մէջ .
և մինչեւ Արտուսողէմ , ինչպէս կ'ը-
սեն , ամեն կէս ժամու հեռաւորու-
թեամբ մէկմէկ աշտարակ սկիտի շին-
ուի պահապան զօրաց համար , ինչ-
պէս արդէն շինուած կան ասկէ մին-
չեւ ի Զուրպէ : Այլ թէ այն միջոցներով
բարեկարգութիւններ հաստատուելու
ըլլան այն կողմերը , ինչպէս որ կը յու-
սամբ բարեխնամ մեծազօր Տէրութե-
նէն , ապահովութիւնը կը տիրէ Արա-
բաց մէջ , ճանապարհորդութիւնը կը
դիւրանայ , երկիրը՝ որ արդէն բարե-
բեր է , աւելի եւս կը ծաղկի մշակու-
թեամբ և երկրագործութեամբ , և
Տէրութեան ղիմաց կը բացուի հա-
րստութեան նոր դուռ մի . ինչպէս

և արդէն սկսուած է հնազանդեալ աշխատանքաց գլխաւորներուն ձեռք արոց հաւարումը :

Գերեզու և Սարգիս օգր խիստ գեղեցիկ է , և ջուրերն առատ և պատուական : Առաջնոյն մէջ Աղիկեցւոյ ժամանակ և ասիէ դրեթէ հարիւր տարի առաջ բաւական հայք կային , և սուրբ Աթուոյս թեմը կը համարէին . իսկ Արաքսայ բռնութենէ երեսի վերայ թողլով զանոնք և անոնց հաղեւոր պիտոյից համար կարգաւոր չկարենալով խրկել հոն , ստիպուած են ամենքն մէկէն Յունաց եկեղեցւոյն յարիւր : Դողովուրդք գիտեն Հայոց ցեղէ ըլլալնին , որոնցմէ մին անցեալ տարի իւր արորը փորած ժամանակ քարեայ դռն մի կը գտնէ , և մէջը մտնելով կը տեսնէ որ սրտուական եկեղեցի մի է անեղծ մնացած . պահարան մի կը բանայ և քանի մի գիրք կը գտնէ հոն հայերէն գրերով , և քովը կը պահէ զանոնք առանց տալու : Յունաց ոչ գիրքերն և ոչ եկեղեցւոյն տեղը զոր խնդրած էին : Ալ պատմեն թէ յիշեալ անձը և այլք մեծ համակրութիւն ցոյց կուտան Հայոց վերայ , և պատրաստ են իրենց մայրենի եկեղեցին կրթկին դառնալու : Ալ կը յուսամք որ մեծազօր Տէրութեան շնորհիւ ճամբաները դիւրանալուն , նոյա վերադարձն ալ կը դիւրանայ , եթէ մեր կողմէն նստանալու որութիւնն ու կամքը նոյա համակրութեան պատասխանելու ըլլայ :

Սուրբ քաղաքիս արքունի զօրաց Սարգիս վերայ յարձակումը ցաւալի դէպքի մի պատճառ տուաւ : Այն օրը երբ զօրախումբը Վեթանիայէն կ'անցնէր , զինուորին մէկը թղենեայ պարտէզ կը մտնէ քանի մի թուզ քաղեւը համար , պարտէզին տէրը որ ֆէլժահուի մի էր , ստապիկ պօռալով

նորա դէմ , զօրաց առաջնորդ Հաճի Ալի էֆէնտին կ'իմանայ զայն , և դէպ ի պարտէզը ձիով յարձակած ժամանակ , ձիուն ոտքը քարածայուի մի վերայ յանկարծ տահելով , տապաւնաւ գետինը կ'իսկնէր և ոտքը չարաչար կը խորտակի , և վերաբացմբ չկարենալով դարման տանիլ , չարորդ օրը մեռաւ , զո՛հ երթալով զինուորի մի անդուսպ որկրամուլութեան :

— Սուրբ Յարութեան գմբէթին նորոգութեան սկսուիլը արդէն ծանուցած եմք մեր ընթերցողաց , որ բոլոր երկաթէ պիտի ըլլան , և Գաղղիայ ձուլարաններուն մէջ թափուելով՝ այս անգամ սկսան գալ ի Յոպսէ , և արդէն իննսուն բեռի չափ հասան հոս . և կ'ըսուի թէ ընդամէնը հազար ուգտի բեռ են : Ալ յուսամք որ սուրբ Օջակէն առաջ բոլորովին կը լրանայ յիշեալ գմբէթին նորոգութիւնը , որ քանի մի տարիէ ի վեր է աւերեալ ըլլալուն՝ անըւծելի խնդիր մի եղած էր :

— Սոոյգ աղբիւրներէ կ'իմանամք թէ Յոպսէն մինչեւ Աքուտաղէմ կառուղի պիտի շինուի Վ. Գրան կողմէն եկած հրամանաց համեմատ . և թէ սոյն գործոյն տեսութիւնը քաղաքիս զօրաց հրամանատար Վսեմ . Վիփա փաշային յանձնուած է , և թէ սոյն պատճառաւ յիշեալ Վսեմ . Փաշայն Սիւշիւր Փաշային քով գնաց ի Սարգ , եւ ետ դառնալուն պիտի սկսուի : Քաղցր է մեզ յուսալ , որ այս անգամ անպատճառ ի գործ կը դրուի համեմատ քարձր հրամանաց Տէրութեան :

ԱՌԱԿ

Իմաստունն Սողոմոն՝ որ զամեն աշխարհս հնազանդեցոյց, այլ և զանմարմինսն, զքաջսն, և զհռուսն և զգազանս, որք գային առ ինքն յերկրորդ դարթիւն, և պարգեւս բերէին իւրաքանչիւր որ: Յառաջ միւսմ իւր մեծամեծօրն և ամենայն հեծեղափն ի դուրս էր ելեալ, հանդիպեցաւ հովիւ մի ի հեռուստ տեղաց, զձեռն ի վեր կալ և կանչեց բարձր, թէ թագաւոր հո՛ւ: Սողոմոն քաջեց զձիւն գլուխն և կանգնեցաւ, և զմէկ մասն ի վեր կալ, և հովիւն այն զերկու մասն ի վեր կալ, և գնացին: Եւ մեծամեծքն տրտնջեցին, թէ այն անգէտ հովիւին հետն ինչպէս զրոյց արաւ: Եւ ի մէկ կողմ օրն ձենեց (1) զիւր մեծամեծսն և ասէ. Բնդէր տրտնջեցիք զիս հետ հովիւին խօսիր: Գիտէք թէ նա ինչ առաց, և կամ ես ինչ ասի (2): Եւ սօին (3) թէ ոչ գիտացաք. ասէ թագաւորն թէ, Որ ասաց թէ՛ թագաւոր հո՛ւ, այն մտօքն էր, թէ հողային ես, և ի վաղն հող լինելոյց ես. այս ի՞նչ մեծութիւն ու փառք է՝ երբ անցաւոր է: Եւ ես զմէկ մասս ի վեր կալն թէ մէկ հացի համար է. նա հովիւն զերկու մասն ի վեր կալ թէ ես երկու հաց եմ կերել այսօր: Եւ հիացան աւմենեքին երբ ըսեցին: Եւ թագաւորն. Սի հիանաք. նորա իմաստութիւնն յաղթող է քան զիմս: Բերէք զայն հովիւն. հրամայեաց և բերին. և խօսակցեցան բազում բանս, և ասէ թագաւորն. Բերէք յղի կով մի. և բերին. և հարցաւ ի հովիւն, թէ ի՞նչ

պէս հարթ կայ ի կովուղ փորն: Եւ ասէ հովիւն. Բա է գիտելի, իմաստունն: Եւ թագաւորն, ճակատն պաշակ (1) է, և ագին սպիտակ է այդ հարթուն: Եւ հովիւն ժպտեցաւ: Եւ թագաւորն. Սի վախեր, զատոյգն առաւ: Եւ թագաւորն. Եւ գին սպիտակ է, և ի ճակտին գէմ է եկեր, նա հանց (2) կը թուի քեզ թէ ճակատն ալ սպիտակ է: Եւ թագաւորն. Ստոյգ այդպէս է: Եւ թագաւորն. Եւ յո: Հրաւայեաց իմաստունն Սողոմոն՝ որ մորթեցին զիս և հանին ի փորուն ըզհարթն, տեսին որ հովիւին խօսքն ըզորդ էր. ագին մէն (3) էր սպիտակ, և ճակատն սպիտակ չէր: Յայնժամ թագաւորն և ամենայն ամբոխն որք տեսին զարմացեալ փառք տուին Եւ տուծոյ ընդ իմաստութիւն հովիւին, և որք լսէին փառաւոր տունէին զԵսուռած: Եւ թագաւորն. Ով իմաստուն և հանճարեղ անբախտ, երբ այսպէս իմաստութիւն կայ ի քեզ, էր չես լինիր թագաւոր զեռ (4) զիս, կամ իշխան: Եւ թագաւորն, թէ քո ծննդեան կենդանակերպն խոյն է, և իմն ալ խոյն է. ապա երբ որ դու ծներ ես, խոյն դմակն է քերեր կտտոջիւն, նա դու ի կովուղ տեղ ես անկեր. և երբ ես ծններ եմ, նա խոյն տոքն զկտտոջն կու քերէ եղեր պճեղաւն (5), անոր համար ես ի չոր տեղ եմ ընկեր: Յայնժամ թագաւորն երեւ (6) պարգեւ ինչք բազում հովիւին, և մեծարեաց զիս ամենայն որպիսութեամբ. և կամեր պահել առ ինքն, այլ նա ոչ կամեցաւ, այլ ելեալ գնաց ի յոջխարսն իւր:

(1) Չայնեց. խնկէ:

(2) Ասացի: (3) Ասացին:

(1) Պաշակ, սպիտակ: (4) Չես, ոչ:

(2) Եւ հանց, անոր համար: (3) Պճեղ, պէյ: Եւ իշխան:

(5) Եւն, միայն:

(6) Երեւ, երբ, պատահ:

ՅԵՒԵՂՈՒԵՐ



ԹԻԻ Ը, 6 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1867

ԼՈՒՐ ԱՒԵՏԵԱՅ Ի ՀԵՊԻՇՍԵՆԻ:

ՍՈՒՐԲ ԼՅԹՈՒՅՍ միաբանական ուխտին և նորա հոգեւոր Գլխոյ Լճնապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր ազօթքն ու աղաչանքները, զոր անդադար կը նուիրեն առ բարեգութ մարդասէրն Լատուած, վերջապէս լսելի եղան Նորա առջեւն: Լնցեալ ամսոյ 29 ին կ'իմացընէր, մեզ Լղէքսանդրիոյ մեր Թղթակիցը՝ Թէ Պօլիսէն հեռադրաւոր գալով տեղւոյն Լնգղիական հիւպատոսարանը, կ'աւետէր Հայեշրատանի մէջ անգղիացի բանտարկեաց ազատութիւնը՝ միջնորդութեամբ Լրուսաղէմէ դնացող Իսահակ եպիսկոպոսի: Երկու օրէն յետոյ Ղիտտէն վերադարձող բէթլէէմցի մի նոյն համբաւը Ղիտտէի մէջ եւս տարածայնուիլը մեզ կ'իմացընէր: Լյս աւետեաց ձայներն որչափ որ սիրելի էին մեզ և քաղցր մեր լսելեաց, այսու աւանայնիւ կամ պաշտօնական ըստ և կամ ուղղակի Հայեշրատանէն եկած նամակի մի կը սպասէինք հասարակութեան բերանն եղած համբաւներն ե

րաշխաւորելու և ստուգադոյն տեղեկութիւն ստանալու: Լս ահա Լատուրիական շոգենաւով ամսոյ 2 ին Պօլսոյ մեր վոխանորդարանէն եկած նամակ մի կը հաստատէ զայն, ի կողմանէ Լնգղիոյ Վսեմախալ դեսպանին առ Լճնապատիւ Պօղոս Սրբազան Պատրիարքն հաղորդուած հեռագրական ըրովը: Կը յուսամք որ մտերա Վեր. Իսահակ Լքքեպիսկոպոս Սրբազան Հօր կողմէն եւս մանրամասն տեղեկութիւններ կը ստանամք և մեր արգոյ ընթերցողաց կը հաղորդեմք: Լու այժմ յիշեալ Սրբազանին և իւր ընկերակից եղող Լրժ. Տիմոթէոս սուրբ հօր նուիրակութե գործն պատկուած համարելով համեմատ դեսպանական ազդարարութե, այն դործոյն վերայ քանի մի խօսք խօսիլ արժան կը համարիմք:

Լյսպիտի առաջարկութիւն մի և խնդիր մի զոր Լնգղիոյ նման հզօր տեղութիւն մի ըրուա Հայ ազգին և նորա հոգեւոր Գլխոյն, մեծ նշանակու

Թիւն մի ունի ինքնին, և ինչպէս Անգլիոյ բարձրագոյն խորհրդարանաց արձանագրութեանցն և տարեգրութեց, նոյնպէս և մեր ազգային պատմութե մէջ յիշատակութեան արժանի կը համարի: Հայ ազգը իւր հոգեւոր իշխանութեան միջոցաւ, ըստ որում առնով և եթ ճանչցուած է իբրեւ ազգ կամ իբրեւ քրիստոնեայ հասարակութիւն, այնպիսի ծառայութիւն մի կը կատարէ՝ որ թէպէտ և ըստ ինքեան և ըստ մեզ փոքրիկ, այլ ըստ նպատակին մեծ և վսեմ, որովհետեւ մեծ փութորիկ մի կը փարատէ քաղաքական հոբիւսնին վերայէն, որ սկսած էր իւր ազաւնսկիւններն ցոյց տալ: Թէոդորոս Վեհափառ Այսպէր գաւազանը եթէ ոչ կորստեան՝ անշուշտ ջախջախելու վտանգի մէջ կը համարուէր: Անգլիոյ տէրութիւնը մեծ ծախսեց դուռ մի պիտի բանայր, և երկու կողմէն շատ արիւնհեղութիւն պիտի ըլլար: Այսպէս մի և վարդապետ մի Հայրապետական օրհնութեան կոնդակ մի և աղերսանաց թուղթ մի՝ իբրեւ Ահարոնի բուրվառն ձեռուրինն առած կը մոնեն մեռելոց և կենդանեաց մէջ տեղ, առաջնոյն գիւրախորտակելի գաւազանը ի մնալուստ կորստենէ ազատելու և երկրորդին՝ իւր սուրբներուն եւ թնդանութեան հարուածները խեղճ և գթութեան արժանաւոր անձանց վերայ փորձել չտալու, այլ պահել իւր նիւթական կարողութիւնը բարոյական վեհանձնութեամբ մի, և ասով Հայ եկեղեցականութիւնը փառաւորել ընդհանուր աշխարհիս առջեւ, և ազգայնոց ոմանց ձախող և մոլոր կարծիքներն փարատել՝ զոր անիրաւար կը կրեն երկու անշահատէր, անձնանուէր և անձնուրաց եկեղեցականաց դէմ, թէ ի պարծանս ընդհանուր Ազգին և թէ ի պատիւ սուրբ

Լեւոնոյ և նորա ասրժանին իւր Վահակային, այս օրինակ փոսնդ մի յանձն առին, սպաւինելով սրբոյ Ախտիս ընթանանդ աղօթիցն և աստուածաշին ողորմութեան:

Անգլիացի վեհ ազգն և իւր մեծագորտէրութիւնն այսպիսի զոհողութեան մի արժէքն լաւ իմանալով, արդէն ամիս մի կայ որ փութացած է իւր արտաքին պաշտօնէին ձեռք յայտնել առ՝ Վմեն. Ասայի Արքազան Պատրիարք Հայրն միջոցաւ Կ. Պօլսոյ իւր վսեմախայլ Վեսպանին, որուն խնայրնելով Արքազան Հօր կողմէն Սիօն ամրաթերթից ընդունիլը, որոյ մէջ էին սուր Հապէշու կայսրն ուղղուած երկու կոնդակաց գաղղիերէն օրինակները, կը պատուիրէ իւրեան, որ անմիջապէս հաղորդէ առ Նորին Վմեն. Արքազանութիւնն Անգլիոյ Տէրութեան և բոլոր ազգին շնորհակալութիւնն և խորին զգացմունքը նորա ի գործ դրած միջոցներուն վերայ, և կը յարէ թէ՛ սոյն մարդասիրական գործքով ոչ միայն զՎնգլիա, այլ ընդհանուր մարդկութիւնը պարտաւորած եղաւ: Սոյն խօսքերն մեծ արժէք մի ունին անշուշտ, և առաջին անգամն է զոր Հայ ազգը կը լսէ փառաւոր և մեծագորտէրութեան մի բերնէն ի շնորհս Վմեն. Տէր Ասայի Արքազան Պատրիարքի Ս. Լեւոնոյ:

Անցեալ օգոստոս ամսոյ Սիօնի հրատարակուելէն յետոյ ստացանք նամակ մի մեր Վահիքէի թղթակցէն, որ հետեւեալ կերպիւ կը պատմէ Վմեն. Արքազան Պատրիարք Հօր ի Վահիքէ մտնելը ի չորրորդ աւուր օգոստոսի:

Աղիպտոս լսուելով, անմիջապէս հոն գտնուող ազգայինք կը փութան երկաթուղիով մինչեւ ի կէս ճանապարհը,

այսինքն Վեաֆր—իլ—զէյաթ ըստւած
աեղը յուղարկել ի պատիւ Նորին Ս.
Հայրութեան՝ զարժանապատիւ տէր
Կարապետ քահանայն և զՍեծ. Լա
թիֆ էֆէնտին. ուր կէս ժամու չափ
աեաութիւն ընելէն և ազգայնոց կող
մէն իրենց որդիական յարգութիւններն
մատուցանելէն յետոյ, կրկին ի շոգե
կառք կը մանեն, և նոյն օրը ժամ 9 ին
խաղաղութեամբ և անփնաս կը հասնին
երկաթուղւոյն կայարանը: Հոն կը դի
մաւորեն ղինքը Մ. Բ. Ս. Եփայէլ և Կա
րապետ վարդապետք, թաղական խոր
հրդոց Սեծ. անդամք և ուրիշ երե
ւելի անձինք և խուռն բաղմութիւն
ազգայնոց: Կառավարութիւնը փա
թացաւ քառածի փառաւոր կառք մի
յուղարկել և քանակէն աւելի ձիաւոր
զօրք ի կողմանէ ոստիկանութեան Տե
սուչ Տարամանլի Սեծ. Մ. Հմէտ փա
շային առաջնորդութեամբ իւր Սուա
մին Խրիստո էֆէնտին: Եւ այսպիսի
փառաւոր հանդէսով հասան մինչեւ
եկեղեցւոյ փողոցը, ուր կը սպասէին
գաղղոցի աշակերտք և դասատուք և ե
կեղեցական մանկուհիք: Հոն վար իջ
նելով կառքին մէջէն Մ. Բ. Ս. Ս. Եփա
ղան Պատրիարքը, և շուրջառու, խաչ
և գաւազան ի ձեռին՝ եկեղեցական
քաղցրաձայն երգերով մտաւ ի սուրբ
եկեղեցին՝ ուր ըստ պատշաճի ազօթքն
ընելէն յետոյ, անմիջապէս ի սեղան ել
նելով համառօտ բոց ներգործիչ ա
ռնիստութեամբ բարեպաշտ ժող
վրդոց ազգաօրիական ջանքն ու ե
ռանգը գովելով՝ շնորհակալ եղաւ նո
ցա ցոյց տուած պատուաւոր ընդու
նելութենէն, և Վարձրապատիւ Փո
խաբքայ Իսմայիլ Խրտիվի կենաց հա
մար բարեմաղթութիւններ ընելէն և
զժողովուրդը իւր հայրական օրհնու
թեամբ օրհնելէն յետոյ, գնաց ուղ
ղակի յառաջնորդարանը, հոն փա

թացին երեւելի ազգայինք և հասա
րակ ժողովուրդն ի համբոյր Մ. Բ. Ս.
պատիւ Սրբաղան Հօր աջոյն և նորա
երջանիկ գալուստը շնորհաւորելու եր
թալ:

Սուրբա Եմբ Ն. Գիպտոսի մեր բարե
պաշտ և բարեսէր ժողովրդոց առ Հա
սարակաց Հայրն իւրեանց ցոյց տը
ւած համակրութեանն և արժանաւոր
մեծարանաց վերայ, որով միահամուռ
փութացին պատուել զՆորին Սրբաղ
նութիւնը:

— Վերկայ ամուսն 1 ին Վարձրա
պատիւ Փոխաբքայ Իսմայիլ Խրտիվին,
որ ինչպէս յայտնի է ի Վարէղ գնացած
էր տիեղերական արուեստահանդէսը
տեսնելու, և ամսէ մի ի վեր ի Կոս
տանդնուպօլիս կը գտնուէր, ուրբաթ
օր կը հասնի Մ. Բ. Ս. Եփայէլի, և իւր
Խառնութիւն կոչուած պալատը կ'իջնէ:
Իւր սղջամբ գալուստը թնդանօթիւ
րու ձայնով բոլոր հասարակութեան
խմաց կը տրուի, որոնք կը փութան ի
րենց ուրախութիւնը յայտնել ճշա
գովառութեան հանդէսներու ոկիղն
տալով. տեսնելու արժանի գլխաւոր
վայրն և հասարակութեան ուշը գրա
ւող տեղն էր Մէնչիկ կոչուած դռ
նափայրը, ուր կ'ընդունէին արձան
ներ շինուած էին ցեղ ու ցեղ դրօշակ
ներով և լապտերներով զարդարուած:
Տեսնելու արժանի էր նաեւ թէ քա
ղաքէն և թէ շոգեհաններէն արձակ
ուած գոյնզգոյն փամփուշանք և այլն:

Մ. Բ. Ս. Եփայէլ Սրբաղան Պատրի
քը նոյն օրը ժամ ինն ու կէսին փա
թացաւ երթալ առ Վարձրապատիւ
փոխաբքայն, իւր խոնարհ յարգանքնե
րն նուիրելու և նորա երջանիկ դար
ձը շնորհաւորելու: Ն. Վարձրութիւնը
բարեհաճեցաւ արժանաւոր պատուով
ղինքն ընդունելով կէս ժամու չափ
քաղցրութեամբ հետը խօսակցել:

— Սեր վերջին թուով Սաղի և Վերեկու կողմերը ծագած խռովութեանց վերայ համառօտ տեսութիւն մի ըրինք։ Ինչպէս որ ծանուցած էինք, արքունի զօրաց միջամտութեամբ բարեկարգութիւնը հաստատուելէն յետոյ, Վամասկոսի փետմտիայը Սիւշիւր Սէհմէտ իւշտիւ փաշայն դարձաւ իւր բանակաւն ի Վամասկոս, և ի համբաւոյ կ'ըսուի թէ ի իրանան պիտի երթայ, ուր նոր դէպքերն իւր ներկայութիւնն ինդրած են։ Եւ այժմ Սաղի սրահպանութիւնը տեղւոյս վաշտ մի զօրաց յանձնուած է, ուր պիտի մնան մինչեւ Ռ. Վրան նոր տը նորէնութեամբ ուրիշ վաշտ մի քաղաքապահ զօրք տահմանուի, և յետ այնորիկ նոյն կողմերու կառավարութիւնը Վամասկոսի Սիւշիւրութեան պիտի յանձնուի։ Սաղի հին ու կիսակործան բերդերը սկսուած է արդէն նորոգուիլ մեծ գործունէութեամբ։ Յորդանան գետին վերայ եւս կամուրջ մի ձգելու խօսք կայր փետմտիայը Սիւշիւրին հոն եղած ժամանակ, բայց այն լուրը հաստատութեան կարօտ է, ինչպէս և արդէն իսկ խափանուեցաւ նորա զօրոյցը, նոյնպէս և Սաղի մինչեւ ի սուրբ Լըուսագէմ պահապան զօրաց համար աշտարակներու հաստատութիւնը, որ պիտի սկսուի ըսած էինք մեր վերջին թուով, առ այժմ խօսքը չկայ։ Կրուի թէ Շէխ Տիապի եղբայրը, որ իւր հրապատակութիւնը ցոյց տուած էր տէրութեան, Սաղի կառավարիչ հաստատուած է, նմանապէս և նորա մարդոց ուրիշ գլխաւոր պաշտօններ շնորհուած է։ Իսկ Շէխ Տիապ տակաւին իւր յամառութեան մէջ կը մնայ և չուզէր օր յառաջ իւր հպատակութիւնը յայտնել բարեգութ Տէրութեան, որ

ինչպէս յայտնի է, անշուշտ նորա եւս մեծ և պատուաւոր պաշտօն մի շնորհելու պատրաստ է, եթէ հաւատարմութեամբ ծառայելուն վստահութիւն ունենայ։

— Քաղաքիս արքունի զօրաց հրամանատար Վսեմ ի իւր փաշայն, որու համար ըսած էինք ի Սաղ առ Վսեմ, Սիւշիւր փաշայն երթալը, անցեալ տմայ 29 ին ետ դառնալով, մեկնեցաւ ի Յոպէ, ճանապարհի շինութեան սկիզբն տալու համար, և առ այժմ Սիւհէնտիսի գալստեան Լըսպատուի։ Յոպէէն մինչեւ ի սուրբ քաղաքս գալու համար երկու ճանապարհ կայ, մին ուղտի և միւսն հատարակ ուղեւորաց, որ թէպէտ և միւսէն կարճ է, այսու ամենայնիւ լեւնտ և ժայռոտ ըլլալուն դժուարակիս է, իսկ խռովինն թէպէտ քիչ մի երկար՝ բայց համեմատաբար հարթ է և դիւրակիս, և մեծագոյն մասամբ ձորամէջ։ Սոյն երկու ճանապարհաց հեռաւորութիւն մասին իրարմէ ունեցած տարբերութիւնը խմանալով, յետ այնորիկ գալիք Սիւհէնտիսին որոշմանը պիտի սպառուի կ'ըսեն։

— Ենցեալ օր հասաւ ի քաղաքս Լըստրիոյ տէրութեան նոր հիւպատոսը, և իրենց նորաչէն փանքն իջաւ։ Քանի մի օրէն յետոյ թէ քաղաքիս Վսեմ, կառավարիչ Նադիֆ փաշայն և թէ Սեմ, հիւպատոսք փութացին նորա գալուստը շնորհաւորելու։ Եւ այն օրը գնաց նաեւ Ս. Լ. Թոռոյս կողմէն Վերապատիւ Լազ լըստրաք Կարապետ Սրբազան արքեպիսկոպոսը քանի մի վարդապետօք և թարգմանական փոխանօրդ Լըժ։ Կիրեմ վարդապետին հետ, որ մարդասիրութիւն և արժանաւոր պատուով ընդունեց զիրենք։